

KBo XVIII 151 HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER*

Oğuz SOYSAL

H.G.Güterbock, *Keilschrifttexte aus Boghazköi* serisinin 1971 yılında yayınlanan 18. cildinde, 151 numara altında küçük bir tabletin kopyasını vermişti. İçerdiği tipik fal elementlerine rağmen tam anlamıyla fal metni olmayıp, dış görünümüne istinaden kopist tarafından *Vorwort* (s.III) ve *Inhaltsübersicht*'te (s.VI) "Hititçe mektuplar" kategorisinde ve "küçük tabletlerdeki fal raporları" arasında tanıtılan bu metin, hem dil-ortografik özellikleri hem de ihtivası dolayısıyla Hitit araştırmacılarının dikkatini çekmekte gecikmedi. A.Archi ve A.Ünal-A.Kammenhuber 1974 yılında çıkan ayrı ayrı makalelerinde KBo XVIII 151'i ayrıntılarıyla inceledirler¹. O tarihten bu yana da, metin özellikle tarihlendirilmesi konusundaki problemler sebebiyle literatürde sıkça anılmaya devam etmektedir².

Metin bir KIN (kura, performans ya da sembol)³ falına ait işlemleri içermektedir ve genel olarak bir Hitit kralının kaderinin

* Bu makalenin manüskrişi Kasım 1996'da tamamlandı. Çalışmalarım sırasında *Chicago Hittite Dictionary* projesine ait arşiv ve diğer materyalden faydalanmamı sağlayan H.A.Hoffner, Jr. ve H.G.Güterbock'a teşekkürü bir borç bilirim.

1. A.Archi: "Il Sistema KIN della divinazione Ittita" OA 13 (1974) 113-144, özellikle 131 vdd.; A.Ünal-A.Kammenhuber: "Das althethitische Losorakel KBo XVIII 151" KZ 88 (1974) 157-180. Her iki çalışma aşağıda sıkça site edileceğinden, bundan sonra Archi: ve Ünal-Kammenhuber: şeklinde bildirilecektir.

2. Bk. aşağıda metin tarihlendirilmesi konusu altına.

3. Bu türün literatürde şimdiye kadar kullanılan adları "kur'a falı" ve daha seyrek "performans falı"na karşı R.H.Beal, JOAS 112 (1992) 128 ve *Magic & Divination in the Ancient World* (baskıda) dipnot 209 ile "sembol falı"nı öneriyor. Bu falın nasıl icra edildiği aydınlığa kavuşmadıkça - yani faldaki aksiyonlar için hayvanların mı kullanıldığı, yoksa falcının bazı hareketleri bizzat mı yönlendirdiği (bk. en son A.Archi, *gypten-Vorderasien-Turfan*

saptanmasıyla ilgilidir. Kontekste geçen bazı düşman adları, metnin gayesinin askerî-politik alana yönelik olduğunu işaret etmektedir. Bu nedenle Ünal-Kammenhuber:160, 166, 167 ve 174'de isabetli şekilde, KBo XVIII 151'i (Hurriler'e karşı) planlanan sefer için açılmış bir fal ile ilgili olarak görmektedirler. Tabletinin dış görünümü yanında, içerik özellikleri bakımından da önümüzde klasik bir fal metni bulunmadığı kesindir: Burada hiçbir fal sorusu yeralmamakta, fal işlemleri takibinde de olumlu veya olumsuz herhangi bir ara sonuç bildirilmemektedir⁴. Metnin, başka yerden iletilen ya da gönderilen belli bir kader-kehânet sorusu üzerine icra edilip aynı yere cevap olarak yollanması ya da teslim edilmesi planlanan falı içeren bir rapor-mektup olması kuvvetle muhtemeldir. Eğer burada gerçek anlamda bir mektup söz konusu ise, bu haberleşmenin uzak mesafeden yapıldığının kabulü gerekecektir. Hititler'de fal sektörünün Hattusa metropolü dışına açılıp, sadece Maşat, Ortaköy, Kuşaklı⁵ gibi Anadolu'daki taşra

[1991]da 89 ve V.Haas-I.Wegner, MDOG 128 [1996] 106 vd.)- isimlendirilmesi de bir sorun olarak kalacaktır. Eğer falcının manipülasyonları varsa "performans falı" en uygun nitelemedir. KIN logogramının Hititçe karşılığı **aniyatt-** "iş, icra, performans" da bunun lehinde gözükmektedir.

Hititlerde şimdiye kadar belgelenmemiş gerçek bir "kur'a falı"nın varlığı, S.Kosak'ın ZA 84 (1994) 289'da işaret ettiği fal metni KUB LX 24 (bk. öy.⁷ st.4':**pullē peššiya-** "zarlar atmak") nedeniyle düşünülebileceğinden, R.H. Beal'in, KIN-falı için "kur'a" nitelemesinden artık vazgeçilmesi gerektiği fikrine katılıyorum. Bu makalenin tamamlanmasından sonra, 23-26 Mart 1997 tarihleri arasında Miami'de gerçekleştirilen American Oriental Society'nin 207. yıllık toplantısında Anne Marie Kitz tarafından okunan "*KBo 18.151: A Hittite KIN-oracle Reconsidered*" adlı bildiriye izleme fırsatını buldum. Orada, Akkadça, İbranî ve Eski Yunan örnekleri de anıladıktan, KBo XVIII 151 için "kur'a falı" karakteri savunuldu; krş. *Abstracts* s.20. Kur'a falı için karakteristik olabilecek **pul-** "kur'a", **pulai-** "zar atmak", (**pullē**) **peššiya-** "(zarlar) atmak / fırlatmak", **watku-** "(zar) sıçramak" gibi kelimeler önümüzdeki metinde geçmediğinden, bu nitelemenin doğruluğu konusunda ciddi şüphelerim bulunmaktadır.

4. KBo XVIII 151 gibi sadece fal işlemleri içeren ender örnekler olarak KUB XVIII 5+KUB XLIX 13 ve KUB XLIX 82 (şüpheli) bilinmektedir. Ancak bunlardan ilk anılanı, bir kuş falıdır ve dış görüntüsü (özellikle büyüklüğü) nedeniyle de KBo XVIII 151'den ayrılmaktadır. KIN-falı olan sonuncusu hakkında ise, kötü korunduğundan kesin bir yargılamaya yapılamaz. Kaldı ki tabletin iki yüzü değişik metin gruplarına aittir (öy. II⁷: kült konuları; ay.III⁷:fal işlemleri). Klasik fal metinlerine göre çeşitli şekillerde farklılık gösteren örnekler için bk. Ünal-Kammenhuber:166 ve H.Berman, JCS 34 (1982) 97, 98, 122, 123 ve 125.
5. En yeni tablet buluntularını veren Ortaköy ve Kuşaklı kazılarında ele geçen fal metinleri hakkında ilk ve kısa haberler: A.Süel, *Bulleten* LIX/225 (1995) 271, 276, 281; G.Wilhelm, MDOG 127 (1995) 41. Kuşaklı fal metinleri için şimdi bk. V.Haas-I.Wegner, MDOG 128, 105-120.

şehirlerine değil, bilakis Kuzey Suriye'deki yabancı kültürlerle ait kozmopolitik Alalah ve Emar'a kadar ulaştığını biliyoruz. Ayrıca, fal konularından bahseden mektuplar yanında, tamamıyla fallara ithaf edilmiş, daha küçük ve sadece görüntüde rapor-metinler ve "etiket" şeklinde vasıflandırılan çok ufak boyutlu tabletcikler de vardır⁶. H.G.Güterbock tarafından KBo XVIII 138, 141-151 numaraları altında yayınlanan bu tür belgeler ya sadece fal sorusunu (KBo XVIII 144), ya da fal işlemleri ile sonucunu içermektedir (KBo XVIII 143). Hem önyüzünde fal sorusu, hem de arkayüzünde daha kaba bir yazı duktusu ile kaleme alınmış fal işlemi ve sonucunu veren KBo XVIII 142 ise istisnaî bir durum arz etmektedir. KBo XVIII'in yayınlanmasından sonra bu tür belgelere birkaç tane daha eklendi: Sadece fal sorusu içeren çok ufak bir tabletcik (girişinde Alaşiya ülkesini anıyor) yakınlarda H.Otten tarafından KBo XXXII 226 olarak yayınlandı. Hattuşa dışından ise, Maşat Höyük'te bulunmuş, üzerinde sadece fal sorusu yer alan Mşt. 74/64'ü sayabiliriz⁷. Tüm bu soru-cevap türündeki dökümanlar, uzun mesafeli fal iletişimi varlığı göstergeleridir. Ancak bu konudaki en somut örneği tarihsel bir zeminde, II.Murşili'nin ayrıntılı yıllıklarında yer alan "şarap büyüğü" Nuwanza episodunu oluşturmaktadır: Hitit kralı 9. yönetim yılında, o sırada Yukarı Memleket'de bulunan Nuwanza'ya Hayaşa kuşatması altındaki Kannuwara şehrini kurtarması için emir gönderir. Ancak Nuwanza harekâta başlamadan önce ordu beylerinin tavsiyesi üzerine, II.Murşili'den bu konuyla ilgili olarak kuş ve içorgan falları yaptırmasını rica eder. Fal sonuçları prens

6. Bu üç tür, aralarında herhangi bir ayırım yapılmaksızın E.Laroche tarafından CTH (suppl.) *581 (RHA 30 [1972] 113) "*Lettres traitant d'oracles*" altında toplanmıştır.

7. S.Alp, HKM (1991) nr.115. Bu belgeyi S.Alp, a.g.e. XII'de "*Küçük fal metni. Etiket ?*" şeklinde tanıtıyor. Söz konusu Maşat tabletiğinin KBo XVIII 144 ile karşılaştırılmasında dikkati hemen çeken nokta, değişik yerlerden kaynaklanan her iki tabletiğin de iki dikey işareti ("2, MIN"?) ile sona ermesidir. Bu işaretin, fal sorusunu takiben cevabı da içeren KBo XVIII 142'de yer almaması herhalde bir rastlantı değildir. Burada büyük olasılıkla, ayrı bir tablet üzerinde fal cevabı talebeden haberleşmelere özgün meslekî bir simge söz konusudur. Bu örnekler dışında, Boğazköy'deki yeni kazılarda, 30 numaralı tapınakta bulunan birkaç santimetre çapındaki fal tabletcikleri P.Neve tarafından *Hattuşa-Stadt der Götter und Tempel* (1993) 43 ve 49 (Abb.126)'da tanıtılmaktadır. Ancak, çivi yazılı edisyonları yapılmadan bunların içerik ve karakterleri hakkında birşey söyleyecek durumda değiliz.

Nanaziti aracılığı ile kendisine ulaştırılır (KBo IV 4+ II 16-57). Kült, askerî vb. alanlarda tanrıların onayı alınmak üzere fal yapılması gerektiğinde, bazı durumlarda fal sorusunun önceden tablete yazıldığı, bundan sonra hemen orada veya çok yakın bir yerde icra edilen falın da metnin devamına eklenmesiyle tabletin fırınlanıp hazır hale getirildiğini gösteren belgelere sahibiz. Bunlarda, soruların bulunduğu kısım normal yazıldığı halde fal bölümü, işlemlerin aynı hızla kaydedilmesi stresiyle son derece özensiz kaleme alınmıştır. Yazıcısı belki aynı kişi olsa da, her iki bölüm arasındaki büyük üslup farkına en belirgin şekilde KBo XVIII 142'de tanık oluyoruz⁸. Fal alış-verişi uzun mesafeden yapılıyorsa tabii bir daha değişik bir prosödürün izlenmesi, yani soru ve bunların cevaplarının ayrı tabletler üzerinde karşılıklı mektuplaşma yoluyla adreslerine ulaştırılması gerekmektedir. Sadece fal sorusu ya da işlemi/sonucu içeren belgeler, bu tür iletişimin araçlarıdır⁹. Burada işlenen KBo XVIII 151 ise bunlarla aynı görüntüde, ancak bu sefer sadece işlemleri ve mümkündür ki cevap olarak nihayî fal sonucunu da vermektedir. Metnin kaynağı, öy. 1. satırdaki informasyona göre Hattuş(a) şehridir. Durum böyle iken tabletin neden Boğazköy'de ortaya çıktığı sorusu belirlemektedir ki, bunun açıklaması herhangi bir nedenle tabletin adresine yollan(a)mamış olmasıdır.

KBo XVIII 151'in klasik KIN-fallarından gösterdiği terminolojik ve stilistik farklılıklar, metin türünün değişikliği yanında kaynaklandığı devrin eskiliğinin de sonucudur ve Ünal-Kammenhuber:166 vdd.'da bir liste halinde sunulmuştur. Bunlara ve ek olarak saptayabildiğim diğerlerine aşağıda ayrı bir bölümde işaret edeceğim. Söz konusu metin, yukarıda anılan çalışmalarda gereğince işlenip değerlendirildiğinden ben burada daha çok bazı dil ve içerik ayrıntıları üzerinde durup, KBo XVIII 151'in tarihlendirilmesini tartışmak istiyorum.

8. Fal metinlerindeki bâriz yazı üslubu değişimleri ile ilgili diğer örnekler H.Berman tarafından JCS 34, 94 dipnot 5, ve a.g.y. 122'de verilmektedir. Kuşaklı örneği KuT 26 için bk. V.Haas-I.Wegner, MDOG 128, 106.
9. Bunun yanında, fal sonuçlarının ayrıca gönderileceğini ya da gönderildiğini beyan eden mektup bölümleri de vardır; bk. A.Ünal, RHA 31 (1973) 53-54.

I) Dil ve muhtevaya ait ayrıntılar.

Öy.¹⁰ 2 ve 7: Metinde, ilk yazılışında hatalı olmak üzere (¹Zi-ki-<il->tu-uš) iki kere geçen bu ismi taşıyan kişi, Ünal-Kammenhuber:174'e göre Hititli bir generaldir¹¹. Ancak, daha ilk bakışta ismin struktürel yönden ne tipik hitit-luvi, ne de hint-avrupa dilleri dışından Hattice'nin de kuvvetli şekilde temsil edildiği Kapadokya isimleri grubuna dahil olmadığı sezilenmektedir. Bu durumda, Anadolu dışı bir menşeye ihtimal kazanmaktadır ki, ilk akla gelen seçenek de hurro-semitik/amoritik miliyödür. Bunun için en kuvvetli aday kanımca Alalah'ın hem VII. hem de IV. kat belgelerinde anılan Zikild/ta olacaktır. D.J.Wiseman, The Alalakh Tablets (1953) 153'deki özel isimler listesinde şu şahısları saptıyoruz¹².

Zi-ki-¹il¹-da: VII. kattan AIT (19(!):3 (yanlış site, metin numarası 24 olarak düzeltilen). Alalah kralı Ammitakumma'ya ait. Zikilda ve ondan önce anılan Nadina, metinde LÚ.MEŠku-ut-tu-ru unvanını¹³ taşıyorlar. Tablet kopyası D.J.Wiseman, The Alalakh Tablets, plate X ve daha yeni F. Zeeb, UF 24, 478'de veriliyor.

Zi-gi-il-ta^{1?} LÚ A-la-la-aḫ: VII.kattan AIT 58:27, Irkabtum'un (Yamḫad kralı) adı ile tarihli. D.J.Wiseman, a.g.e.

-
10. KBo XVIII edisyonunda şüpheli belirtilen öy./ay. tespitinin, metnin içeriğince onaylanması için bk. Ünal-Kammenhuber:163.
 11. H.G.Güterbock'un KBo XVIII *Indices* (s.XIV)'de, erkek şahıs adı determinatifi taşımasına rağmen, Zikiltu'nun bu falı icra eden Ḫattuš(a)lı yaşlı kadın (öy.1) ile aynı şahıs olabileceği fikri, kendisi tarafından da geri alınmıştır; bk. Ünal-Kammenhuber:170 dipnot 34.
 12. D.J.Wiseman'nun eserinde çivi yazılı metinlerin tamamının kopyası verilmediğinden, Zikilta belgelerinin bir kısmı sadece oradaki informasyonlara dayanmaktadır ve bu nedenle tam doğrulukları burada garanti edilemez. Ayrıca, söz konusu indeksin, isimlerin okunuşu ve metin yerlerinin site edilmesinde her zaman güvenilir olmadığını ve bu yüzden dikkatli kullanılması gerektiğini burada özellikle belirtmek isterim.
 13. Bu hem AHW Bd. I (1965) 519 hem de CAD Vol.8 (1971) 611'de *kuttur* altında anlamı belirsiz bir meslek/sosyal sınıf olarak anılıyor. Buna karşılık, F.Zeeb, UF 24 (1992) 464'de ilgili metin yerini DUMU.MEŠ Ku-ut-tu-ru "die Söhne des Kuttur (=*şahıs adı*)" şeklinde yorumlamaktadır.

152'deki *Zi-gi-il-ki-ba* okuyuşuna karşılık isim herhalde böyle yorumlanacak. Tablet kopyası D.J.Wiseman, a.g.e. *plate XVII*'de.

[*Zi-gi-il-te*]: VII.kat, AIT 270:13. Ancak bu, daha çok Akkadça kelime *sikiltu(m)* "kazanç, gelir"e ait olacak; bk. D.J.Wiseman, JCS 13 (1959) 29 ve A.Goetze, a.g.y. 37.

Zi-ki-il-ta: IV.kat, AIT 148:16, 156:6, 217:18.

Zi-ki-el-ta: IV.kat, AIT 137:3

Zi-ki-il¹⁷-ta: IV.kat, AIT 207:44. D.J.Wiseman, The Alalakh Tablets, 153'de *Zi-ki-ia-ta* okuyor.

KBo XVIII 151'de ilginç olan nokta, ismin bir kere hatalı yazılması yanında, orijinalinin *a*-gövdeli olmasına rağmen Hititçe kaleme alınmış bir belgede *u*-gövdesi göstermesidir¹⁴. Suriye bölgesinden yabancı şahıs isimlerinin Hititçe'ye genellikle orjinallerine sadık (Zukraşi, Irkaptu), veya gerekiyorsa *a*-temalaştırılmış halde (Aziru/Azira gibi) aktarıldığı bilinen bir gerçektir. Bu ilginç durum büyük olasılıkla, yabancı bir ismin Hititçe'de hatalı anılmasından çok, metni dikte ettiren Hattuş(a)lı yaşlı kadının (=büyücü, falcı) etnik orijini ve diyalektal özelliklerine bağlıdır. Çünkü, aşağıda ayrıca temas edileceği gibi, Anadolu kökenli özel isimler de bu metinde alışlagelmişin dışında gövdeler göstermektedir.

Zikiltu'nun kesinlikle Alalah'dan kaynaklanmasa bile, önceleri hurro-amoritik Yamhad (Alalah VII çağı) ve daha sonra da Mitanni Devleti'nin (Alalah IV çağı) egemenliği altındaki Kuzey Suriye bölgesindeki bir şehir devletinin vatandaşı olması beklenmelidir. Özellikle Alalah VII'den tanınan bazı şahsiyetlerin Boğazköy belgelerinde de sıkça belirmesi (Atradu, Dada, Zukraşi)¹⁵ ve

14. Eski Anadolu onomastiğinde, son seste *au* değişmesi sadece *Zidand/ta* erkek ve *Zidandu* kadın isimleri arasında izlenmektedir; bk. E.Laroche, NH (1966) 329.

15. Bu şahıslar ve belgelendikleri metinler için bk. C.Kühne, ZA 62 (1972) 242 vdd.

bunlardan sonuncusunun, Zaluti ile beraber Haşşu(wa) şehri yakınında I.Ḫattuşili idaresindeki Hititler'e karşı savaşmış Yamhadlı bir general olması, Zikiltu'nun da yine aynı bölgeden, askerî-idarî unvan taşıyan bir kişi olmasını mümkün kılmaktadır. Bu durumda ben kendisinin, Ünal-Kammenhuber:172 ve 174'ün aksine Hitit kralının tarafında değil, bilakis ona düşman bir şahsiyet sıfatıyla görülmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü Zikiltu KBo XVIII 15 § 1'de Hitit kralına yönelik olumsuz bir eylemde bulunmaktadır ve bu, §3'deki **hurla**- "Hurrili (düşman)" ve §5'deki düşmanın (Ḫaşşu(wa)?; bk. ay.3) eylemleriyle paralellik göstermektedir. Zikiltu'ya, Zukraşi'nin aksine eldeki Hitit tarihsel metinlerinde rastlamıyoruz. Ancak onun Zukraşi kadar ünlü bir şahsiyet olması zorunluluğu da yoktur; herhalde o zamanki aktüel durumu nedeniyle -mesela Hitit kralının savaşmayı planladığı düşman gibi- bu fala alınmıştır.

Hattusa dışından kaynaklanan Zikild/ta belgelerine, çok yakın bir zamanda M.Salvini tarafından "*The Ḫabiru Prism of King Tunip-Teššup of Tikunani*" (Roma, 1996) adlı eserle bilim dünyasına tanıtılan metni de eklemek istiyorum: Bir şahıslar listesi olan prizma şeklindeki yazıt, tamamına yakını hurro-semitik isimler taşıyan 438 "*ḫabiru-askeri*"nin dökümünü vermektedir. Bunlar arasında ¹*Zi-ki-il-da* da (VI 16) anılmaktadır. Belge, Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye arasındaki Orta Fırat havalisinde bulunması gereken Hurri şehri Tikunan(i) kralı Tunip-Teššup'a aittir. Bu kişinin, Hitit kralı I.Ḫattuşili'nin çağdaşı ve vasalı olduğunu, yine M.Salvini tarafından SMEA 34 (1994) 61-80'de yayınlanan I.Ḫattuşili'nin bu krala gönderdiği Akkadça mektuptan anlıyoruz. Böylece söz konusu Zikild/ta, aynı kişi olmasa da Alalaḫ VII'deki isimdaş(lar)ı ile aynı asırda yaşamıştır. Ayrıca, bunun şahıslar listesinde belirtilen askerî pozisyonu, KBo XVIII 151'deki Zikiltu için yaptığımız yorumlara da gayet güzel uyardı. Tunip-Teššup'un prizma metni, I.Ḫattuşili Çağı'na geri giden ve yukarıdaki coğrafî bölgede meydana gelen askerî-politik olayları konu alan bazı tarihsel dökümanlardaki Hititler'e yabancı ya da düşman kişilerle benzer ve identik özel isimler de

içermektedir: I-ri-ya (I 51, 52) krş. Urşu-Metni KBo I 11 öy.¹ 28'deki Iriyaya; ¹Ka-ni-ú (VII 1) krş. Yamyamlar-Metni KBo III 60 II 8 ve 12'deki Kaniu.

Belirli şahsiyetlerin, adları ile birlikte aktif eleman olarak fallarda belirmeleri sadece KBo XVIII 151'e ait bir özellik değildir. Çok seyrek belgelenen bu tür örnekleri Archi:144'de bildirmektedir. Bunlardan KUB V 1 III 91-92'de Temeti isminde biri aktif fal elemanı olarak aksiyonlarda bulunmaktadır (¹*Temeteiš=za GÜB-tar INIM šalli=ya waštul ME-aš / nu=kan DINGIR.MEŠ-aš <paiš>*). Söz konusu fal metninden anlaşıldığına göre aynı Temeti aslında dünyevî hayatta bazı askerî operasyonları yöneten bir görevlidir. Ancak, KBo XVIII 151'deki düşman Zikiltu'nun aksine, kendisi Hititler'in yanında (ya da başında) Kaška şehirlerine karşı uğraş vermektedir.¹⁶

Öy.3, 6, 8, 14; Ay.5: nakki- (n.) bu metinde hep aidiyet zamiri **-šet** “onun” ile kullanılıyor. Archi:133 ve Ünal-Kammenhuber:165, 169 dip not 31'de “zorluk, müşkülât” şeklinde çevrilen kelimeyi, CHD Vol.L-N, Fasc.4 (1989) 368'de bu sefer **nakki-** B “honor, importance, power(?)” altında buluyoruz. Fal işlemleri sırasında hep olumsuz öğeler yanında geçtiğinden (öy. 5: **ištarnikai-** “hastalık”; 9: **harka-** “mahvoluş”) ilk anılan anlam tercih edilecektir. Nitekim daha sonra CHD Vol.P, Fasc.1 (1994) 49'da da “difficulty” tercümesi veriliyor.

Öy.3 ve 6'da krala aitliği (LUGAL-aš) özellikle vurgulanan **nakki-**, kral kelimesinin yokluğuna rağmen daha sonraki üç yerde de yine ona maledilmelidir ve bu orada, herhalde metinden yer kazanmak gayesiyle sadece **-šet** “onun” ile ifâde edilmiştir.

Öy.5: nepiš(a)- “gök(yüzü)” kelimesi için önseste *ni-^o* yazımı, “Chicago Hittite Dictionary Project” kelime arşivine göre sadece KBo XVIII 151'e özgündür; belgeler için bk. CHD Vol.L-N,

16. Krş. R.H.Beal, THeth 20 (1992) 470-471; metin çalışması A.Ünal, THeth 4 (1974) 32 vdd.

Fasc.4, 448. A.Kammenhuber tarafından THeth 9 (1979) 223'de ikinci bir belge olarak site edilen KUB XLIV 56 öy.8' metin yeri [...] (-) *x(-)ni-pí-ša-az* bu haliyle başka bir kelimeyi de gösteriyor olabilir. Bu metin bir temizlenme ritualidir ve hem içeriği (ay.2, 15: *l/tabar[na]*, ay.9: ^DŠulin[katte]) hem de sentaktik özellikleri bakımından (krş. ay. sağ sütun 1, 8, 9'da yükleme bağlanan partikel ve pronomlar) mümkündür ki Hatti kaynaklıdır.

Hemen hepsi Eski ve Orta Hitit Çağı'ndan kaynaklanan *nepišaš* ^DIŠKUR “göğün fırtına tanrısı” belgeleri için geçici olarak bk. Ünal-Kammenhuber:170; bunlara ek: KBo III 7 I 2, KBo III 22 ay.51, 56, KUB XXIII 12 II (19)', KUB XXXIII 24 I 29', KUB LVII 86:6'.

Bir önceki paragrafta, Ziki<1>tu'nun kalkarak olumsuz şeyleri tanrılara havale etmesi, burada o grubun üyesi sıfatıyla göğün fırtına tanrısını harekete geçirmektedir. Böylece, 4. satırdaki DINGIR.MEŠ ile 5. satırdaki *nipišaš* ^DIŠKUR fal işlemleri dahilinde birbiriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Aynı ilişki ve fal gelişmesi, 10. ve 11. satırlarda DINGIR.MEŠ ile ^{URU}Hattušaš ^DInare arasında da izlenmektedir.

Öy.9; Ay.5: ulhal(I)i- metinde iki defa olmak üzere takibi aidiyet zamiri *-šet* “onun” ile geçiyor; *i-* gövdeli nötr bir isim. Hapax olmasına rağmen Ünal-Kammenhuber:169'da belirtildiği gibi, beraber anıldığı olumsuz ya da uğursuz kavramlar *nakki-* (öy.8, ay.5) ve *harka-* (öy.9) ile aynı karakterde görülmeli. Archi:133 ve 134'de bir adım daha ileri giderek, kelimeyi *walḫ-* “vurmak, hücum etmek” ile ilgili görüyor ve “atak, hücum” olarak tercüme ediyor. Eski Hititçe'ye ait önseste *w/u* değişmesi kuralı (*walkeššarahḫ-/ulkeššarahḫ-*, *war-/ur-*, *waštul/uštul* vs.) – ki bu örneklerden sonuncusu metnimiz ay.15'de zaten mevcut– dahilinde kelime için hipotetik *walḫ-+alli* (adjektif eki) “vurmaya/hücum etmeye ait/ile ilgili > hücum” yapılışı ve anlamlandırılışı düşünülebilir. Ay.5'de kelimemiz doğrudan Hurrili (düşmana) ait bir öğeyi göstermektedir ve bu, özellikle Eski Krallık Devri'nde

Hititler'in en önde gelen askerî problemi olan "Hurri hücumları" ile ilişkiye getirilebilir.¹⁷ Korkusu, eski dilde kaleme alınmış KBo III 40 ay.13'-15'deki bir şarkıya da yansıyan bu fenomenin olumsuz/uğursuz bir eleman sıfatıyla önümüzdeki falda da yer alması olağan karşılanmalıdır.

Öy.11: Nominatif haldeki tanrıça adı burada sürpriz bir şekilde alışlagelmiş *a*-gövde yerine ^D*I-na-re-eš* şeklinde beliriyor¹⁸. Hem tanınan Hatti-Hitit tanrılar panteonu gereğince, hem de kendisine ait 3 sg.prt. yüklemeler nedeniyle metin yerimizde kesinlikle çoğul formu göstermiyor. Zikiltu özel ismi ile birlikte metnimizdeki diğer bir anormal temalaştırma örneği ve daha çok falcı kadının dil özellikleri arasında sayılacak; bk. aşağısı.

Hatti kökenli koruyucu tanrıça İnar(a), metnimizde Hattuš(a) şehrine aitliği ile spezifize ediliyor. "Hattuša şehrinin İnar(a)"sı çok seyrek olmak üzere sadece Eski Hitit Devri'ne ait belgelerde anılmaktadır: KBo XVII 5 II 6 // KBo XVII 4 II (2'). Aynı tanrıçanın, diğer Eski Hititçe belge Puhanu-Kronik KUB XXXI 4+KBo III 41 öy. 20 vdd.'da, Halpa şehrine karşı seferin söz konusu edildiği askerî bir kontekste Hititli görevliler (generaller?) Zidi, Š[uppiy]aḫšu ile birlikte anılması ilginçtir.

Öy.12-13: Söz konusu satırlar, falda yer alan olumsuz elemanların hep beraber geçtiğini açıkça gösteriyor: Burada ard arda sayılan üç ögenin anlamı da bilinmektedir: **ištarnikai-** "hastalık", **henkan** "ölüm, salgın" ve **harka-** "mahvoluş".

Öy.13: [*ba-i*]-*iš'*den önce duran iki işarete ait izleri Archi: 132'de LU[GAL?]-*i'*? "krala", Ünal-Kammenhuber:164'de *aš-šū* "iyi

17. Krş. Archi:133: "*l'attacco (?) del hurrita*".

18. Bu tanrıça, ve adının Boğazköy metinlerindeki yazılışları için bk. A. Kammenhuber, ZA 66 (1976) 68-88 ve RIA 5 (1976-80)'de 89-90. O. Carruba'nın, *Problemi di sostrato nelle lingue indoeuropee* (1983) 89'da ileri sürdüğü, İnar(a)'nın hint-avrupa kökenli olabileceği savı, şu andaki linguistik ve kültürel bilgilere göre ispatlanmaktan uzaktır.

şey” okuyorlar. İzlere göre bu iki tekliften herhangi birisini tercih edemeyeceğim. Ancak Boğazköy belgelerinde *aš-šu* gafiği çok seyrek belgeleniyor ve belgemizin ait olduğu eski dil evresi (bk. aşağısı) için de uygun değil. Nitekim ay. 8'de *a-aš-šu* yazılışına rastlıyoruz. Diğer taraftan, **pai-** “vermek” fiili burada aynı § 2'deki gibi datif obje gerektiriyor (orada st.7: Zikiltu). Bu durumda Archi'nin teklifi ihtimal kazansa da, yine § 2 örnek alınrsa, niçin tanrıça Inar(e)'in tüm olumsuz şeyleri krala verdiği soru olarak kalmaktadır. Kaldıki anılan tanrıça Ünal-Kammenhuber:172 vd.na göre Hitit kralının tarafında yer almaktadır. § 2'de, düşman Zikiltu tarafından § 1'de tanrılara havale edilen “kralın zorluğu”na misilleme olarak, bu kişiye yine kralın tarafını tutan (Ünal-Kammenhuber: a.g.y.) göğün fırtına tanrısınca olumsuz şeyler (geri) verilmektedir. Bu örnek gereğince § 4'deki olumsuz öğeler, § 3'de tanrılara felaketli şeyleri havale eden Hitit kralı düşmanı **hurla-** “Hurrili (düşman)”a verilmelidir. Bu nedenle, kırık datif objeyi [*hur-li*] ya da daha çok [*hur-la*] (Eski Hititçe allatif form) şeklinde saptamak istiyorum¹⁹. Gerek § 2 ile § 4 arasındaki paralellik, gerekse kırık yerin genişliği nedeniyle diğer datif olasılık [*aš-šu-i*]'yi dikkate almıyorum.

Öy.14: Satır başındaki kısmen kırık nesne, daha önceki paragraflardaki paralellikler gereğince, Hitit kralının karşıtlarından birisi olmalıdır. Bu fal safhasının sonunda, kötü şey(ler) düşman **Ḫaššu(w)**a şehrine (geri?) verildiğinden (ay.3), öy. 14'ün tamamlanması için en kuvvetli aday pratikte bu şehirdir. Ancak kırık yerin darlığı ve işaret izleri, tamamlamanın ^{URU}**Ḫa-aš-šu-**(*ua-*)*aš* formu ile yapılmasına izin vermiyor. KBo XVIII 151 metni, özel isimlerdeki *a*-temalaştırmasını tamamen gözardı ettiğinden (bk. aşağısı), burada **Ḫaššu(wa)** yerine, şehrin Boğazköy'deki Akkadça belgelerde de beliren ve orjinal ismini gösteren **Ḫaššu'**ya benzer bir yapım beklenebilir (Hititçe nominatif halde [^{URU}**Ḫa-š**][*u-uš*] (?) gibi). Bu okunuş, işaret izlerine uymakla

19. İlk işarete ait köşeli çengeller fotoğraf üzerindeki kollasyonda daha belirgin görülüyor. Eski Hititçe **hurla'**nın datif **hurli** yanında, cansızlar kategorisine ait allatif halde de kullanıldığını KBo III 46+ KUB XXVI 75 öy.33'deki **hurla- ma- ššan henkan šiya[ir]** “Fakat (tanrılar) ölümü/vebayı Hurrili'nin üzerine bastı[lar]” belgesi göstermektedir.

beraber, şehir isminin yapıları bakımından pek cazip değildir. Çünkü, şehir isminin *u-* gövdeye göre çekimlendiği Hititçe nominatif ya da akuzatif formlarına şimdiye kadar rastlanmadığı gibi, ortadaki *-šš-*çiftleşmesinin (mesela burada ay.3) olmadığı herhangi bir Hitit belgesine de sahip değiliz. Satır başı belki de daha çok *Haššu(wa)* şehrine ait başka birşey ile (şahıs ya da tanrı adı vs.) tamamlanacaktır.

Ay.3: Datif haldeki şehir adı *URUHaššui*'den (bunun için bir *a-*gövde olduğu gibi pekala bir *u-* gövde de düşünülebilir; yani *Haššu(wa)* ya da *Haššu*) sonraki kırık yerin tamamlanması için Archi:132'de [*ba-a-iš(?)*], Ünal-Kammenhuber:164'de [*(pa-ra-a pi-ta-aš)*] teklifini getiriyorlar. Tipolojik bakımdan, ilk kelimeyi izleyen uzun boşluktan sonraki yerde kural olarak sadece bir kelimenin bulunabileceği hatırlanırsa (bk. öy. 7, 10, ay.12, 16, 17), Archi'nin tamamlaması tercih edilecek. Ayrıca, **parā pita-** "havale etmek" fiilinin, KBo XVIII 151'de sadece tanrılara yönelik bir eylem olduğu izleniyor (öy. 4, 10, ay.17) ki bu, datif objelerden ne buradaki *URUHaššui*'ye ne de ay.6'daki *italui*'ye uymaktadır (bk. orası için açıklama). *URUHa-aš-šu-i* [*ba-i-iš*] şeklindeki restorasyon neticesinde metin yerimiz, fal işlemleri akışında § 2 ve § 4 ile paralellik göstermektedir.

Ay.4: Cümlenin öznesi olan şehir, *commune* cinsi (**happira-**) nedeniyle muhakkak nominatif ek *-š* göstermeli. Bundan dolayı, ismin iyi korunmamış son işareti, Archi:132 ve Ünal-Kammenhuber:164 gibi "*še*" değildir. Ben, tablet fotoğrafı üzerindeki kollasyonumca da desteklenen H.G.Güterbock'un kopyasındaki zorluklara rağmen -orada, herhalde stenografik yazım nedeniyle işaretin bir köşeli çengeli eksik- *URUKa-an-ni-eš*²⁰ okunuşunu tercih ediyorum. Şehir metnimizde böylece Hitit öncesi orjinal Hatti adıyla temsil ediliyor²⁰. Boğazköy belgelerinde *URUKa-ni-eš* formu belgelense de, buradaki gibi orta konsonantın çiftleştiği başka bir örnek mevcut değildir²¹. Yukarıda teklif edilen

20. Krş. Archi:133.

21. Toplu belgeler için bk. G.F. del Monte-J.Tischler, RGTC 6 (1978) 169 ve buna ek G.F. del Monte, RGTC 6/2 (1992) 62 vd.

okunuş nedeniyle, M.C. Astour'un *Wirtschaft und Gesellschaft von Ebla. Akten der Internationalen Tagung Heidelberg 4.-7. November 1986* (1988)'de 153 ve FsD.Young (1996) 226'da belirttiği, anılan yer adının Ebla metinlerinde geçen Kuzey Suriye şehri *Ga-ni/ne-šu*^{KI} ile identifik olduğu kabulüne de gerek kalmıyor.

Tüm Boğazköy belgeleri arasında, KIN-falı işlemleri dahilinde ilk defa bu metin yerinde **natta araiš** “kalkmadı” ifâdesine rastlıyoruz. Diğer KIN-fallarında, eylemlerini yapmak üzere “kalkan” nesnelere için istisnasız yarı logografik GUB-*iš/ir* yüklemeleri kullanılmakta, “kalkmama” durumunun ise özellikle belirtilmesine gerek görülmemektedir. KBo XVIII 151'de bu durumun -her ne kadar yazım bakımından ekonomik olmasa da²²- vurgulanmasını bir arkaizm belirtisi olarak görmek istiyorum. Anılan satırda özellikle işaret edilen “kalkmama” durumu ay. 7. ve 9. satırları da ilgilendirmektedir; çünkü oradaki aktif öğeler “kalkmadan” eylemlerini sürdürmektedir: 7. satır için, aşağıda da belirtileceği gibi, bir **arāi-** fiili tamamlamasına gerek yoktur, 9. satırda da zaten bu yer almamaktadır²³. KBo XVIII 151, ay.4. satırından sonra, klasik KIN-falı örneklerinde de âdet olduğu üzere, “kalkmama” durumunu belirtmeye artık gerek görmemiştir. KBo XVIII 151'de kalkılıp ve kalkılmadan yapılan işlemlerin, paragraf sonlarındaki nihayî eylemlerle kombine edilmesi sonucunda -sadece önümüzdeki fal için geçerli olmak üzere- şu durum gözlenmektedir: 1) Kalkılma durumunda (bu faldaki özneleri tüm aktif semboller), birbirini izleyen paragraflardaki son eylemler stereotyp ve aralarında paralellik kurulacak şekilde tanrılara birşeylerin (olumsuz) “havale edilmesi” (=parā pita-: öy.4, 10, 15, ay.17), ve tanrıların da aynı şeyleri “(geri) vermesi”dir (=bai-

22. Dilinin eskiliği ve türünün belki de ilk örneklerinden olma özelliği nedeniyle KBo XVIII 151'de bir fal metninden beklenilmeyecek kadar pratik olmayan yazılışların bulunduğu hemen göze çarpmaktadır: Yeni Hititçe'deki örneklerin aksine fal öğelerinin uzun fonetik karşılıklarının kullanılması, Hititçe kelimelerde de vurgulu-plene, KVK yerine KV-VK yazılışlarının tercih edilmesi gibi; krş. Ünal-Kammenhuber: 168 ve 180.

23. Ünal-Kammenhuber: 173'deki, yer darlığı nedeniyle orada **arāi-**'nin yazılmamış olabileceği açıklamasına da böylece gerek kalmıyor.

öy.7, 13, ay.[3]; bk. yukarı). Metnin son paragrafındaki (ay. 18-19) istisna, orada artık fal işlemi değil, bilakis nihayî fal sonucunun bildirilmesinden kaynaklanmaktadır. Kalkılma ile başlayan (olumsuz) eylemler, hep karşı taraftaki (olumlu) aktif elemanı aynı şekilde kalkarak kontra eylem yapmaya sevketmektedir. 2) Kalkılmama durumunda (bu faldaki öznelere tanrılar dışındaki diğer aktif semboller) ise son eylemler birbirleriyle paralellik arzetsiz çeşitli olabilmektedir: “götürmek” (=pita-: ay.6; parā preverbi olmadan!, bk. aşağısı), “kesip atmak” (=arḥa tuḥš-: ay.8), “ilerlemek” (= parā pai-: ay.12). Kalkılmadan yapılan eylemler her zaman için karşı tarafın kontra eylemini gerektirmemekte, ve böylece takibî paragraftaki aynı takıma ait başka bir aktif eleman da eylemleri sürdürebilmektedir (ay.7, 9, 13'de ardarda sıralanan düşman eylemlerinde olduğu gibi).

Ay.5-6: Ünal-Kammenhuber:164-165'de, 5. satır sonundaki *ta-aš* “aldı” yüklemi unutulduğundan, bu paragrafın üçüncü cümlesinde bir özne değişimi (*ḥurlaš*) hesaplanıyor: “*Der Hurriter brachte ...*”. KBo XVIII 151'de fal gelişmelerinin bildirildiği her bir paragraftaki eylemlerin tümü, ilk cümle başında anılan nesneye aittir ve aynı paragrafın takibî cümlelerinde bir özne değişimi söz konusu değildir²⁴. Bunun gereğince, 4-6. satırlarındaki eylemlerin tek faili Kanneš şehridir. Bundan başka, a.g.y. 164'ün aksine, kırık yerde [*pa-ra-a pi-t*]a-aš tamamlaması için yeterli yer yok ve bu nedenle Archi:132 gibi söz konusu yüklem için daha çok *parā*'sız formu tercih edilecek: *i-ta-lu-i* [*pi-t*]a-aš. Bu konuda ayrıca, yukarıda ay.3 için yapılan açıklama ve tipolojik bakımdan, KBo XVIII 151'de *parā* ve *pitaš* kelimeleri arasında hep geniş bir aralık bırakıldığı da (öy. 4, 10, ay. 17) dikkate alınmalıdır.

Metinde ilk defa ay.6'da belirip, takibî satırda olumsuz eleman pozisyonunda aktifleşen *italu* “kötü”, herhalde buradaki fal işlemlerinin ana meselesidir. Çünkü KBo XVIII 151 onun gitmesiyle sona ermektedir.

24. KBo XVIII 151'in son paragrafındaki *Aškalia* ile *italu* arasındaki özne değişimi bu izlenime karşı değildir. Çünkü, son satırdaki cümle fal gelişmesini değil, bilakis nihayî fal sonucunu bildirmektedir.

Ay.7: [*i-t*]a-lu'dan sonraki kırık yeri Archi:132 ve Ünal-Kammenhuber:164'de [*a-ra-i-iş*] ile tamamlıyorlar. Ancak burada **arāi-** fiilinin kullanılması zorunlu değil. Çünkü takîbî paragraftaki özne [...?](-)arşinî ülkesi? kralı, oradaki objeyi “kalkmadan” almaktadır. Diğer taraftan [*i-t*]a-lu'yu izleyen kırık yer “lu” işaretinin hemen bitimiyle başladığından, [*a-ra-i-iş*] yerine [*i-t*]a-lu-[...]ya ait bir ek ile de tamamlanabilir. Bir gramer kuralı olarak **italu** (n.) “kötü, fena” kelimesinin daha sonra gelen geçişli **taş** “aldı” yüklemının agensi olabilmesi için **-ant-** genişletilmesi ile personifize edilip komün cinsle geçirilmesi gerekiyor. Satır bunun gereğince belki de [*i-t*]a-lu-[(*ya-an*-)za *h*]e-en-ka-an ta-aş [kö]tü (şey) [ö]lümü aldı” şeklinde yorumlanacak. Böylece, tamamen bu metin yerine dayanan ve nötr cinsli bir ismin (**italu**) istisnai şeklinde transitiv yüklemnin öznesi olup olamayacağı tartışmasına (bk. A.Kammenhuber, FsWinter [1985]'de 455, buna karşı J.J.S.Weitenberg, MSS 48 [1987] 227 dipnot 2 ve E.Neu, HS 102 [1989] 11) gerek kalmamaktadır. Boğazköy belgelerinde şimdiye kadar ***id/talu(w)anza** formuna rastlanmasa da²⁵, daha sonraki çağlardan kaynaklanan diğer bir fal metni KUB L 71 öy. 16'da geçen yarı logografik **HUL-lu-u-ya-an-za** tam bunun karşılığıdır.

Ay.8: “Kötü şey” tarafından kesilip atılan (**arha tuḥš-**) olumlu nesne *a-aş-šu*'nun tek başına durmayıp, daha önce geçen genitif haldeki kırık kelimeyle ilişkiye getirilmesi gerektiği kanaatındayım. Daha yeni KIN-fallerından tanınan “evin, ülkenin iyiliği/selâmeti” elemanlarından birisi burada beklenmelidir. Bozuk işaretin izlerine de dayanarak (kollasyon) [K]UR[?]-aş a-aş-šu “[ül]kenin iyiliği, refahı, selâmeti”ni teklif ediyorum²⁶. Fallardaki

25. Bunun yerine *i-da-la-u-ya-an-za*, *i-da-a-la-u-ya-an-za*, *i-da-la-ya-an-za* ve *HUL-u-an-za*, *HUL-u-ya-an-za*, *HUL-u-ya-za* gibi yarı logografik formlar kullanılıyor.

26. Fotoğraf üzerindeki kollasyona göre, “aş”dan önceki işaretin izleri daha çok üç köşeli çengel gibi görülüyor, yani “ta” değil. Bu nedenle, Ünal-Kammenhuber:164 vd. [*t*]a-aş “[n]ahm es” yorumu ve [*ut-ni-ia-an*?-*t*]a-aş (utniya(n)t- için krş. ay.15) vb. gibi diğer bir genitif olasılık burada söz konusu olmayacaktır.

bu ifâde için daha sık rastlanan KUR-*e-aš(-ša)* yerine KUR-*aš(-ša)* yazımı için bk. KUB V 1 I 45b ve KUB XXII 64 III 8'.

Ay.9: Satır sonundaki *ta-aš* yükleminden önceki akuzatif obje *hal-hal-ma-šu-ut*'u Archi:132 vdd. şüpheli {HAL} düzeltmesi ile "taht" kelimesine bağlarken²⁷, Ünal-Kammenhuber:169 ve 175'de bunu *halmašuit(t)*'den ayrı tutarak anlamı belirsiz *hapax* kabul ediyorlar. J.Friedrich-A.Kammenhuber, HW² Lfg. 11 (1991) 27'de de kelime bellibaşlı bir lemma altına alınıyor ve onu, ön elemanları benzer yapılı *halhaldana-*, *halhaltumari-*, *halhalwališ(?)*, *halhalzana-* gibi kelimeler izliyor. "Taht (tanrısı)" kavramı KIN-fallarında sıkça beliren bir sembol olduğundan (Yeni Hititçe'de hep logografik ^{D/GIŠ}DAG şeklinde geçer), burada Archi'nin düzeltme fikrine katılmak istiyorum. Ancak bunun için başka bir açıklama da getirebiliriz: İlk "hal" işareti, izleyen "hal" in etkisinde kalınarak yapılan bir yazım hatası ya da stenografi sonucudur. Hititli yazıcı taht tanrısının "D" determinatifini yazarken ismin ilk hecesi "hal" i düşünmüş ve "an" işaretinin bitiş dikeyini yapmadan "hal" e geçmiştir: ^DHal-ma-šu-ut.

Tanrı (önceleri tanrıça) isminin ya da daha çok kutsal taht kavramının burada, diğer Hitit belgelerindekilerin aksine nötr cins ve konsonant *t-* gövde göstermesi istisnai bir durumdur. Ancak kelimenin Hatti kökenli ve aslının da bu dilde konsonant gövdeli olduğu bilinmektedir. Bunun tümüyle yer aldığı Hattice örnekler *ka-a-ḫa-a-an-ua_a-šu-it-tu-un* ve *ka-a-ḫa-an-ua_a-šu-ud-du(-u)-un* (burada *-un* takısı ile beraber) kelime kompleksleridir. Hitit dilinde kelime, yabancı olması nedeniyle pekçok değişik vokal ile tematize edilip (*-a*, *-e/i* ve hatta *-u*) komün cinsine geçirilmiştir²⁸. Hattice seslenişteki ^DḪanwa_ašūt ve Eski Hititçe nominatif ^DḪalmaššui_z (c., *^DḪalmaššuit-š) formları da zaten bir konsonant gövdeyi işaret etmektedirler. Böylece, önümüzdeki belgedeki ^DḪalmašut ister

27. Krş. C.Rüster, Fs Otten² (1988) 304 vd. nr.4 altında toplanan, gereksiz işaret tekrarı ya da ilavesi neticesinde yapılmış yazım hataları.

28. Belgeler için bk. J.Friedrich-A.Kammenhuber, HW² Lfg.11, 69 vdd.; J.Puhvel, HED Vol.3 (1991) 41 vdd.

tanrının kendisini, isterse kutsal tahtı gösterebilir, kelimenin en eski formunu temsil edip, büyük bir ihtimalle Hatti dilindeki orjinal şekline geri gitmektedir. Bu çekimsiz yapım, Ay.9. satırdaki konteksin gerektirdiği bir akusatif komün forma (*^DHalmasuitan) karşı tercih edilmiştir.

^DHalmaşut KBo XVIII 151'de pasif pozisyonda bulunduğundan, ^DIŞKUR ve ^DInare'nin aksine ulûhiyetin kendisini değil, kutsal tahtı işaret ediyor olmalıdır. Metnimizde (kutsal) taht, düşman [...?](-arşinī ülkesi? kralı tarafından alınmakta ve sıkıntı kral çiftinin önüne konulmaktadır. Burada, olumsuz bir fal verisi şeklinde tahtın kaybedilmesi sembolize edilmektedir ki bu, doğal olarak yalnız kralı değil, kraliçeyi de yakından ilgilendiren bir durumdur. Kraliçenin tüm metinde sadece anılan kontekste anılmasının nedeni bunda aranmalıdır. Kral çiftine yönelik düşmanca eylemlere karşılık, öy.5, 11 ve ay.1 vd'nin aksine, burada kral tarafındaki herhangi bir tanrının harekete geçmemesi ilginçtir. Belki bunda, düşmanın eylemlerini kalkmadan yapması ve paragraf sonunda da tanrılara olumsuz herhangi birşey havale etmeyip (**parā pita-**) sadece onlara doğru ilerlemesi (**parā pai-**) rol oynamaktadır.

Ay.13: Kısmen korunmuş şehir ismini, kesin olmamak kaydıyla Archi:132 vd. S[eras]satumas, Ünal-Kammenhuber: 164'de ise x[...]ş/gatumaş okuyarak burası için bir **-u(m)na-** nisbe formu hesaplıyorlar. Gerçekten de, diğer Boğazköy belgeleri arasında KBo XVI 53 ay.33'den bir Şeraşatt[a] şehri tanınmaktadır. Ancak, hem H.G.Güterbock'un kopyası, hem de tablet fotoğrafı üzerindeki kollasyonumuz şehir adının ilk işaretinin "še" olamayacağını gösteriyor. Metin yerimizde, öy.1 (^{SAL}ŞU.GI) ve ay.9 (LUGAL)'un aksine, şehir ile ilgili herhangi bir şahıs anılmadığından, burada cümlelerin öznesi, aynı ay.4 (Kanneš)'deki gibi nominatif hale sahip olan şehrin kendisidir. O halde bir nisbe kabulüne de gerek yoktur. Gerek bu satırdaki x[...]ş/gatuma şehri, gerekse ay.9'daki [...?](-arşinī ülkesi? (burada genitif halde), yabancı yapıtlu isimlerinden ve fal işlemleri dahilinde (Hitit) kralına karşı pozisyonlarından dolayı (bk. aşağısı) Hitit sınırları

dışında bir bölgede, mümkündür ki Haşsu(wa)-Hurri ve Zikilta'nın ikamet yeri istikametinde aranacaktır²⁹.

Ay.14: Satır başındaki kısmen korunmuş *i-t[a-lu]* kanımca substantif değil, kendini izleyen çoğul akuzatif kelime [*i*]ş-ta-za-na-aş-me-eş (c.)'in sıfatıdır ve onunla kongruenz oluşturacak *i-t[a-lu-uş]* şeklinde tamamlanmalıdır³⁰. Fotoğraf üzerindeki kollasyon, H.G.Güterbock'un kopyasındaki "ta" işaretinin metinde biraz daha kısa ve takîbî kırık yerin de ek bir "uş" işaretini alabilecek büyüklükte olduğunu gösterdi. Metin konteksine göre akuzatif halde olması beklenen *išta<n>zanaş* kelimesinin³¹ kendine bağlanan "me-eş" işaretleri ile beraber analizi hayli problemlili gözükmüyor. Literatürdeki genel kanı, burada bir aidiyet eki "onların" (*išta<n>zana(ş) zmeş*) bulunduğu yönündedir. Her ne kadar KBo III 21 II 4'den bir çoğul akuzatif form *iş-ta-an-za-na-aş* tanınıyorsa da, metnimizdeki çoğul nominatif(!) aidiyet ekini buna bağlamak gramatik bakımdan mümkün değildir. Ben, buradaki kontekste iyelik zamiri "onların" gerekmediğini de düşünerekten³² şüpheli kaydıyla [*i*]ş-ta-za-na-aş^{ME.ĒŠ} okuyuşunu teklif ediyorum³³. Bu form, Orta Hititçe metinlerdeki akkadogram çoğul belgeler *NA-AP-ŠA-TU* (KBo V 7 öy.11 ve KUB XIII 8 öy.16, 17) ile *NA-AP-ŠA-TE^{ME.ĒŠ}*

29. [...?] (-)arşini ülkesi'nin, Batı Anadolu'daki Arşani şehriden ayrı tutulması gerektiği konusunda bk. Ünal-Kammenhuber:167 dipnot 22.

30. Bir çoğul akuzatif komün **id/taluş* formu şimdiye kadar belgelenmiyor. Bunun için yarı logografik *HUL-lu-uş* yazımları mevcuttur; metin yerleri için bk. J.J.S. Weitenberg, HUS, 213.

31. Ünal-Kammenhuber:165, 174, 176 ve N.Oettinger, KZ 94 (1980) 58'de bunu çoğul datif-lokatif halde kabul ediyorlar. Buna karşı haklı itiraz için bk. J. Puhvel, HED Vol.2 (1984) 470. Ancak J.Puhvel'in, *italu* (n.)'nun geçişli (!) *ta-*"almak" fiilinin agensi şeklindeki yorumu ("*evil took hold of their souls*"), hem ay.7 için yaptığımız açıklamalar uyarınca, hem de söz konusu paragrafın öznesinin ay.13.satırdaki *x[...]ş/gatuma* şehri olduğu gerçeği sebebiyle doğru değildir.

32. Aksi halde, çoğul "onların" ile kimlerin kastedildiği sorusu açık kalmaktadır.

33. Çoğul postdeterminatiflerinden "H.A."ın fonetik yazılmış isimlerle kullanımı için yeteri kadar örnek bulunsa da (*halki^{H.A.}*, *NA.huwasi^{H.A.}*, *kurur(i)^{H.A.}*, *waştul^{H.A.}*), "MEŠ"ın böyle bir fonksiyonu şimdiye kadar bilinmemektedir. E.Neu tarafından StBoT 25 (1980) 208 ve dipnot 694'de KBo XVII 22 III 10' için teklif edilen *šu-ur-ki-uš^{ME.ĒŠ}*(-)... okunuşu yine kendisince StBoT 26 (1983) 166 dipnot 488 ile 177 dipnot 531'de, CHD 3/1 (1980) 16'ya atfen *šu-ur-ki-iş-ş[e-eş]* "onun kökleri" şeklinde değiştiriliyor.

(KUB XXXVI 117, 12')in³⁴ tam karşılığı olmaktadır ve canlılar için kullanılan çoğul MEŠ postdeterminatifi (buna karşı bk. GIDIM.ĦLA “ölü ruhları”) nedeniyle de herhalde “ruhlar” yerine “kişileri” (metnimizde ise “kötü kişileri”) göstermektedir. Çoğul işaretinin metnimizdeki gibi ME.EŠ yazılışı ise Eski ve Orta Hititçe’ye özgün bir gelenektir. KBo XVIII 151 öy.4, 10, ay.12 ve 17’de klasik “MEŠ” işaretlerinin bulunması, ay.14 için “ME.EŠ” kabulü aleyhinde değildir. Örneğin, tipik eski duktuslu metinler KBo XX 1 öy. II’ 5’ ve KBo XXII 2 öy.1, 7 vs. her iki formu beraberce kullanmaktadır.

Ay.15: LUGAL-aš “kralın” takibeden izler en fazla iki işarete ait olacak ve böylece burada fonetik yazılmış bir fal elemanının yeralma ihtimali çok az. Metinde bunların hemen istisnasız Hititçe yazıldığı göz önünde tutulursa özel bir durum. Ancak yazıcının bu satırda, öy.5 ve ay.5’deki gibi yer darlığı ile karşı karşıya kaldığı ya da bunun bilincinde bulunduğu, söz konusu yazımın sebebi olabilir. İşaretin izlerini Archi:132’de KISLAĦ’ “harmanlık”, Ünal-Kammenhuber:164, 169-170 ve dip not 33’de GIŠERIM/NUNUZ (GIŠERIN/RĪN) “terazi” şeklinde identife ediyorlar. Bu anlamlara şimdiye kadar hiçbir KIN-falında rastlanmamaktadır³⁵. Kaldı ki, birlikte anılan olumsuz “kötü kişiler” ve “ülkelerin günahı” elemanları burada aynı karakterde bir elemanı gerektiriyor. Tablet fotoğrafı üzerindeki kollasyonda, ilk işaret için H.G.Güterbock’un kopyasına nazaran biraz daha fazla izler gördüğümü sanıyor ve [A]G’[ÉRIN] (=MÈ) “savaş” okuyuşunu teklif ediyorum. Fal elemanı olarak daha sonraki çağlardan MÈ LUGAL “kralın savaşı” için bk. Archi:140.

34. Krş. H.Otten, HTR (1958) 124; A.Kammenhuber, ZA 56 (1964) 151, 191 ve ZA 57 (1965) 182 ve S.Alp, HBM (1991) 314.

35. Ancak “terazi” kavramının, Hitit anlayışında kral ve kraliçenin kaderi ile ilişkiye getirildiğini KBo XXI 22 öy. 18’-20”deki ritual işleminden anlıyoruz: “İşte bak, teraziyi kaldırıyorum ve Labarna’nın uzun yıllarını tartıyorum. İşte bak, teraziyi kaldırıyorum ve Tawananna’nın uzun yıllarını tartıyorum!”; bk. H.Otten, HTR 132 ve A.Archi, FsMeriggi² I (1979) 45 vdd. H.Otten ayrıca a.g.e. 131-132’de, KBo XVII 95 III 5’-11” deki kralın bizzat katıldığı terazili âyine de dikkati çekmektedir.

Ay.16: Yukarıda anılan aynı nedenle *ar-ši-in* de (metinde akuzatif halde) Archi:133: “la coltivazione”; Ünal-Kammenhuber: 165: “Pflanzung(??)” anlamlandırmalarına karşı olumsuz birşeyi işaret etmeli, ve Hitit Kanunları’ndan tanınan benzer kelime *arši-*(c.) “fidanlık vb.” şekilde tercüme edildiği sürece ondan ayrı tutulacak; bk. J.Friedrich-A.Kammenhuber, HW² Lfg.5 (1980) 346, *arši-*³ altında. Böylece kelime şimdilik *hapax*.

Ay.18-19: Bir önceki paragrafta, düşmanın kalkarak olumsuz şeyleri tanrılara havale etmesi ile harekete geçen ^{SAL}Āškilia, ismen Boğazköy belgelerinden tanınan Āškaliya’yı çağrıştırıyor. Ancak son anılanı erkek isimdir ve özellikle Eski Hitit Çağı’nda yaygın olarak kullanılmıştır. Sadece I.Hattuşili zamanından bu adı taşıyan üç değişik şahsiyeti tanıyoruz: 1) Kralın gözünden düşerek Ankuwa şehrine vekilharç memurluğuna gönderilen ve orada sefalet içinde ölen eski Hurma şehri beyi (KBo III 34 II 8-14) 2) Krala karşı geldiği için ortadan kaldırılan prens (KBo III 35 I 11'-12' // KBo XIII 45:2'-3') -ki İnandık Bağış Belgesi İK 174-66 ay.24'de şahitler arasında da sayılıyor- 3) Aynı dökümanın (ve bazı benzerlerinin) yazarı diğerk kişi. Anılan şahıslar, tarafımdan hazırlanan çalışma “*Der althethitische Exempla-Erlass KBo III 34*” de ayrıntılı şekilde incelenmektedir.

M.Ö. 2. Bin Anadolu’su antroponümünde aynı anda hem erkek hem de kadın ismi olan yeteri kadar örneğe sahibiz³⁶. Bu nedenle, ortadaki *ia* vokal değişmesine rağmen her iki ismin identikliği uzak bir olasılık değildir. Bunlardan *-i-* içereninin diğerkine karşı feminin varyantı gösterdiği düşünülebilir. Ancak benzer bir değişme maskulin şahıs adı Tuthaliya’da da gözlenmektedir. Boğazköy metinlerinde istisnasız *Du/Tu-ut-ḫa-li-ia(-aš)* yazılışıyla geçen isme, daha eski devirlerden Kültepe belgelerinde bu form yanında *Du(=Tū)-ut-ḫi-li-a/-ās* olarak da rastlıyoruz³⁷. İkinci form

36. E.Laroche, NH (1966) nr.50, 569, 662, 720, 816, 841, 1096, 1173, 1259, 1461, 1586; ekler: Hethitica 4 (1981) nr.102.a, 746. Bunlardan bir kısmı, Kapadokya isimleri kategorisine girmektedir.

37. Burada, iki belge anmakla yetineceğim: Kt 88/k 713:9, 16, 20, 25, 29 (V. Donbaz, Fs N.Özgüç [1993]de 145-146) ve Kt 88/k 1050:18 (S. Bayram, Belleten LV/213 [1991] 301).

Hitit Çağı'nda kullanılmadığından, sadece Kültepe geleneğine ait olacaktır ve bundan dolayı diğerine göre belki de daha eski ve asıl formu göstermektedir. Böyle bir ilişkinin Āškilia ile Āškaliya arasında da kurulabileceği fikrindeyim³⁸. Son anılan isim formu E.Laroche tarafından NH 338'de Hititçe dahilinde açıklanmak istenip, **aška-** “kapı” (ve bundan türeme hipotetik ***aškali(ya)-** “kapıcı”) ile ilişkiye getirilmektedir - ki bu, literatürde genellikle benimsenmiştir³⁹. Eski Hitit Çağı'nda, özellikle kraliyet ailesinde Hatti (ve Kapadokya) şahıs isimleri geleneğinin çok yaygın olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, bir prens tarafından da taşınan Āškaliya için Hattice köken düşünülebilir. Nitekim KUB XXVIII 47 sağ sütun 8'. satırdaki anlamı belirsiz Hattice kelime *a-aš-ka-i-e-li* (ve duplikat' metin KUB XXVIII 58 ay. sağ sütun 2: *a-aš-ka-i-e-[li]*) bu savı en azından fonetik yönden destekler mahiyettedir.

Son satırdaki *i-ta-lu-ua*'nın analizi için üç olasılık düşünülebilir: 1) Şimdiye kadar belgelenmemiş, son seste Eski Hititçe belirtisi olarak bir *-r* düşmesinin de hesaplanacağı soyut isim ***idaluwar** (n.) “kötülük”. Ancak anılan anlama haiz bir **idaluwatar** (n.) yapımı mevcuttur. 2) **italu-** (n.)'nun şimdiye kadar belgelenmemiş, çoğul nominatif-akuzatif formlarından biri olarak ***idaluwa**; krş. Ünal-Kammenhuber:173⁴⁰. 3) **italu** ve onu izleyen direk konuşma partikeli **-wa**. Son seçenek, Ünal-Kammenhuber:165, 173 ile beraber en uygunu gözükmektedir. Bunun kabulü ile, diğer fal metinlerindeki falcıların sonuç bildirme aksiyonu burada da, hem de gayet makul bir şekilde metnin son satırında yer almaktadır. Her ne kadar

38. KBo III 34 II 19'daki *1A-aš-ki-li-pāt* yazımı, daha çok ismin bulunduğu datif halden etkilenmiş bir yazıcı hatasına geri gitmelidir. Nitekim duplikat metin KBo III 36 öy. 24' burası için [1] *A-[aš-k] a-li-pāt* formunu veriyor.

39. Krş. J.Tischler, Fs Neumann (1982)'de 440 ve 442.

40. Ancak orada tercihli seçenek değil. J.J.S.Weitenberg ise, HUS 212'de hiçbir şüphe belirtmeden burası için N.-A.Pl.n. haldeki bir substantif hesaplıyor. Ancak cümle yüklemine tekil (baīt “gitti”) olması, bu kabulün aleyhinde görülmektedir.

KIN-fallarında âdet olmasa da, kuş fallarında elde edilen olumlu ya da olumsuz sonucun tablette paragraf sonlarında “UMMA 1... (falcının ismi) SIxSĀ-at-wa (ḥantaittat-wa) / arḥa-wa peššir” formülü ile falcının ağzından iletildiğini biliyoruz. Bunun yanında, H.Berman tarafından JCS 34, 121-122'de işaret edilen KIN-falı fragmeni KUB XLIX 79'da bazen fal işlemleri sırasında falcı kadınlarca yapılan konuşmaların da iletildiğini görüyoruz (I 10', 19': UMMA SAL.MEŠŠU.GI; 11', 20', 21': nu-ua, nu-ua-ra-an). Hatta, bir paragraf sonuna denk düşen 12'. satırdaki UM-M[A ...] mümkündür ki yine falcı kadınların ağzından fal ara sonucunu vermektedir⁴¹. KBo XVIII 151'de “Kötü şey gitti!” sözüyle falın olumlu sonuç verdiğini bildiren kişi, bir önceki satırdaki bayan Āškilia'dan başkası olamaz ki, bu öy.1'de ismi verilmeden anılan fal icracısı Ḥattuš(a)'lı falcı kadının (SAL-ŠU.GI) kendisidir⁴². Metnimiz bu isim verisiyle, ister fal ister rapor-mektup olsun, sahipsizlikten de kurtulmaktadır. Aksi halde, metnin sonundaki Askilia'nın bu fala neden ve ne sıfatla alındığı sorusu da açıkta kalmaktadır. Kendisinin aslında aktif fal elemanlarına ait olan arāi-“kalkmak” eylemini yapmasını, yukarıdaki identifikasyon için bir engel görmüyorum. Her ne kadar icracının fal işlemlerinde sembol olarak yer almasına daha yeni KIN-fallarında rastlanmasa da, ayrıcalıklı duruma haiz KBo XVIII 151'in sadece dilsel bakımdan değil, uygulamada da diğerlerine göre pek çok farklılık gösterdiği göz önünde tutulursa, bu benimsenebilecek bir durumdur.

II) Metnin tarihlenmesi.

KBo XVIII 151'in tarihlenmesi oldukça problemlidir. H.G.Güterbock, edisyon cildinin önsözünde (s.III) tabletin eski dil ve ortografi gösterdiğini belirtiyor⁴³, muhteva listesinde ise (s.VI) biraz daha ayrıntıya girerek, yazının arkaik olmakla beraber, KBo VII 14+ (Zukraši Metni) ve KBo XVII 1 (StBoT 8) gibi tipik eski

41. Fallara alınan ve hitap partikeli -wa ile belirtilen falcı konuşmalarına ilişkin ender örnekler için bk. H.Berman, a.g.y. 122 dipnot 12.

42. Ancak Ünal-Kammenhuber:171'de bu eşitlemeyi mümkün görmüyorlar.

43. Ayrıca bk. E.Laroche, CTH (suppl.) *827 (RHA 30, 127) altında “Oracles en langue archaïque”.

üslup özelliklerine haiz olmadığını ekliyor. Metni bir bütün halinde inceleyip yayınlayan Archi ile Ünal-Kammenhuber de “Eski Hitit” tarihlleme fikrine katılmışlardır⁴⁴. Buna karşı, bazı araştırmacıların çeşitli vesilelerle KBo XVIII 151’in “Orta Hitit Devri”nden kaynaklandığı görüşünü savundukları izleniyor⁴⁵. Metnin tarihlenmesi için alınacak kıyaslar, alışıl gelmiş şekilde şunlardır:

1) Tabletın buluntu yeri. H.G.Güterbock’un KBo XVIII 151 s. VI ve XI’de verdiği bilgilere göre 806/w envanter numaralı tablet Büyükkale’de M binasının 3. alan altındaki IVb yapı katında (Planquadrat x-y/18-19) ortaya çıkmıştır ve bu gerçek, tam tarihllemeye izin vermese de, bir arkaiklik belirtisidir. Bu yapı katı için, Ünal-Kammenhuber:163 ve 166’da daha kesin ifadeyle, İmparatorluk Çağı’nın eski evrelerini (I.Arnüwanda /Ašmunikal), yani yaklaşık M.Ö. 1400 ya da biraz öncesini aktüel yapmaktadırlar. Tabîki bu durum tabletin kesinlikle Eski Hitit Devri’ne tarihlenmesini onaylamaktan uzaktır ve daha çok, alternatif olarak düşünülen “Orta Krallık” olasılığı lehinde görülmektedir. Ancak, tablet buluntu yerinin tarihlleme için her zaman çok güvenilir bir delil olarak addedilemeyeceğini göz önünde tutmak gerekmektedir: KBo XVIII 151 gerçekten *in situ* halde mi bulunmuştur, yoksa daha Hititler zamanında depolama ya da başka bir nedenle yeri değiştirilmiş olabilir mi? Bu vesileyle, H.G.Güterbock’un KBo XVIII s.III’de belirttiği, aktualitesini kaybetmiş fal rapor metinlerinin daha Hititler çağında arşivlerden uzaklaştırılıp tasviye edildiği ve bunların çukur, boş alan doldurma gibi işlerde kullanılmış olabileceği görüşünü de hatırlamakta yarar vardır. Böyle bir yer değiştirme, diğer ilginç durum, yani tabletin büyük olasılıkla aslında Hattuša dışına gönderilmek üzere kaleme alınmışken yine Boğazköy’de ortaya çıkmış olmasıyla kombine

44. Ayrıca bk. en son A.Kammenhuber, FsWinter’de 455: “Dili Eski Hitit”; A. Archi, gypten-Vorderasien-Turfan’da 88 vd.: “Arkaik dilde, eski duktuslu, herhalde 16. yüzyıldan”.

45. H.C.Melchert, Ablative and Instrumental in Hittite (1977) 100, 123 vd.: “Orta Hitit ?”; N.Oettinger, Stammbildung, 527 dipnot 21: “Orta Hitit”, 579: “Orta Hitit duktusunda”, KZ 94, 58 ve Gs Kronasser (1982)’de 175: “Orta Hitit”; J.J.S.Weitenberg, HUS 206, 212: “Orta Hitit duktusunda”; E.Neu, HS 102, 11: “Orta Hitit çağından kaynaklanan kur’a falı”.

edilirse biraz daha anlam kazanmaktadır. Fakat şu durumda problemin ayrıntıları ve nedenlerini tartışacak durumda değiliz.

2) **İşaret formları ve üslup özellikleri.** Metindeki tüm işaretler arkaik formları ile temsil ediliyor. Metin tarihlemelerinde kısas olarak alınan karakteristik işaretleri, sadece birer örnekle anmak üzere sıralayalım: “ak” (öy.3), “gi” (öy.1), “it” (öy.3), “ki” (öy.3), “li” (öy.9), “na” (öy.11), “ni” (öy.5), “ta” (öy.10), “tar” (öy.5), “URU” (öy.11; ay.4'de biraz daha değişik formda) ve belki de “ME.EŞ” (ay.14; okunuş teklifi için bk. yukarı). Bunların büyük çoğunluğu hem Eski hem de Orta Hitit işaret formları ile uyuşmakta, ve böylece KBo XVIII 151'in kesin tarihlenmesi için fazla yardımcı olmamaktadır. Ancak bu konuda en önemli ipucunu kanımca metnimizde sıkça beliren “ak” işareti vermektedir. Burada kullanılanlar kesinlikle Orta Hitit formlarından ayrılmakta ve C.Rüster, StBoT 20 (1972) Nr.14, Sp.I, III ve IV'de sıralanan Eski Hitit formlarına yaklaşmaktadır. Buna ilaveten, StBoT 20'de yer almayan tipik eski duktuslu KBo XXII 1 ise öy.11'. satırında, KBo XVIII 151 öy.3, 8, ve ay.5'deki “ak” işaretleriyle neredeyse identik bir form sunmaktadır. KBo XVIII 151'de ayrıca, iki yerine dört yatay çivi ile başlayan bir “ša” (öy.11), bunun yanında dikkati çekecek şekilde iç dikeylerin çok zayıf yazıldığı ya da hiç bulunmadığı “ta” işaretleri de (öy.3, 4, 5, 6, 8 vs.) vardır⁴⁶. Son özellik, tipik eski duktusa sahip KBo XX 10+ (I 9, 10, II 5, 7)'da da göze çarpmaktadır. Ancak, KBo XVIII 151'de böyle iç dikeylerin ihmal edilmesinin paleografik bir özellik mi, yoksa sadece stenografî sonucu mu olduğu tartışılacak bir konudur⁴⁷. KBo XVIII 151'deki yazı tarzı, fal işlemlerinin aynı anda kaleme alınması durumunda ortaya çıkacak özensiz bir yazıya göre -KBo XVIII 142 ay.8 vdd. gibi- çok daha düzgündür. Hatta tabletin hemen bitiminde fal sonucunun bildirilmesi, tabletin belki de orjinal fal işlem tutanaklarından rapor şeklinde temize çekildiği intibasını

46. Krş. H.G.Güterbock, KBo XVIII s.VI ve Ünal-Kammenhuber:180.

47. KBo XVIII 151 ay.4'deki bir çengeli eksik “eš” işareti ve ay.9'daki “D” yerine “hal” yazımında izlendiği gibi.

vermektedir⁴⁸. Burada ister fal metni, isterse mektup görünümünde fal raporu söz konusu olsun, Hititli yazıcıdan edebî, idarî vb. türlerde kullanıldığı gibi özenli bir “resmî” yazım bekleme durumunda değiliz. Bu gerçek karşısında, KBo XVIII 151 için “tipik eski duktus” (yaklaşık M.Ö. 17.yy. sonu ve 16.yy.), “tipik eski duktusa benzer” ya da “Orta Hitit duktusunda” (bk. dipnot 45’de verilen bibl.) gibi kesin yargılamalar yapılamayacağı kanaatındayım. Bunun yerine daha dikkatli tarihleme ifâdeleri tercih edilmelidir; krş. H.G.Güterbock, KBo XVIII s.VI: “*Die Schrift ist nicht die typisch alte (...), wirkt aber etwas altertümlich (...)*”; Ünal-Kammenhuber:163: “*Die Sprache ist alt; der Duktus ist jedoch nicht der als typisch alt geltende*”; H.G. Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol.P, Fasc.1, 20, 32 ve 49: “*atypical OS*”.

M.C.Astour’un, *Wirtschaft und Gesellschaft von Ebla*, 153’de, bu değişik iki tarihleme görüşü arasında bir uzlaşma getiren “*a Middle Hittite copy of an Old Hittite oracular text*” görüşüne⁴⁹ katılamayacağım. KBo XVIII 151 dış görünümüne göre kesinlikle fal mektubu/raporu kategorisine girmektedir (H.G.Güterbock, KBo XVIII s.III) ve bu tür metinlerin daha sonraki çağlarda kopya edildiğine dair herhangi bir delil mevcut değildir. Hatta bunların, zaman aşımına uğradıklarında Hititlerce tasviye edildiği ihtimali de vardır (bk. yukarıda 1) altına).

3) Dil özellikleri. Ünal-Kammenhuber:174-180’de dil özelliklerini ayrıntılı şekilde inceleyerek, metnin Eski Hititçe kategorisine dahil edilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Orada sunulan listeye eklenebilecek başka bir ayrıntı söz konusu olmadığından, burada anılan çalışmayı site etmekle yetiniyorum. H.C.Melchert ise *Ablative and Instrumental*, 123 vd. metnin Eski Hitit diline ait olduğunu kanıtlayacak kesin bir delilin bulunmadığını savunmaktadır.

48. Ayrıca bk. aşağısı.

49. Ayrıca bk. S.De Martino, SMEA 34 (1994) 157.

4) İçeriğe ait özellikler. 1. ve 2. maddelerdeki şüphelere rağmen, 3. madde uyarınca Eski Hitit Devri'ne aitliği ihtimal kazanan KBo XVIII 151'in bu şekilde tarihlenmesi kanımızca içerdiği bazı tarihsel ve kültürel öğelerce de desteklenmektedir. Şimdi bunları sıralayalım:

a) **hurla-** (c.) “Hurrili (düşman)”. Hethitica 7 (1987) 246-248 dip not 236'da o zamana kadar bilinen tüm yayınlanmış belgeleri dikkate alarak hazırladığım şemada da gösterdiğim gibi, determinatifsiz kullanılan yalın **hurla-** kelimesi sadece Eski Hititçe'ye özgün bir kullanım ve hep “Hurrili düşman”ı işaret ediyor. En son belgelendiği metin, sadece yeni kopyalar halinde bize ulaşan Telipinu Fermanı'dır. Bundan sonraki uzun bir aralıktan sonra, Orta Krallık dökümanlarından başlayarak LÚ, URU vs. determinatifleri ile beliriyor.

Mezopotamya yazım geleneğinde “Hurriler” için şimdiye kadar belgelenmediğinden sadece Anadolu kültürüne ait olması gereken **hurla-** kelimesinin kökeni hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu, Hititçe'ye özgün bir yapı mıdır yoksa başka bir dilden mi alınmıştır? Bu bilinmezliğe rağmen, söz konusu kelimenin son derece modernize edilmiş Hattice-Hititçe bilingue metni KUB XXVIII 9+KUB XLIV 60'da Hattice kontekste de geçtiğini düşünüyorum: KUB XLIV 60'daki Hititçe bölümde (III 4) ^{URU}Hurlaş alınırken, KUB XXVIII 9'daki Hattice bölümde (I 10') **hurla-**'yı son derece anımsatan bir *ua_a-a-hur-la(-)x³-x* okunmaktadır. Bunun, KUB XLV 60'da yer alan Hititçe tercümesinin (II 19'-20') korunan kısmında Hurri(ler) ile ilgili bir kelimeye rastlanmasa da, bir L[Ú ...] görülmektedir. Bu metin yeri ile, ^{URU}Hurlaş'ın anıldığı KUB XLIV 60 III 3-4'ün içeriği birbirine çok benzediğinden (savaş sonucu altın ve gümüşün ele geçirilmesi), KUB XLIV 60 II 19'-20'. satırların kırık bölümlerinde de Hurri(ler)'in anılma şansı yüksektir. Eğer bu teklif doğru ise, Hattice *ua_a-a-hur-la(-)* için *ua_a-a-aš-ḫa-ap(-)* (*wā_a-šḫap* “tanrılar”) türü bir kollektif-çoğul form düşünülmelidir; yani *wā_a-ḫurla(-)* “Hurriler”?

b) URU^UHaşsu(wa). Eski Devlet zamanında Hititler'in en önde gelen düşmanlarından olan bu şehire karşı I.Ḫattuşili ve Telipinu'nun askeri operasyonlara giriştiklerini biliyoruz. Şehir adı ayrıca, I.Murşili ya da I. Ḫantili devrine tarihlenen KUB XXXI 64+ II 34' (=49)'de de geçiyor⁵⁰. Telipinu Fermanı KBo III 1+ II 17' ve içerikçe buna paralel giden KBo XII 8 IV 14'-15' 'deki Ḫašsuwa'yı tahrip haberi, bu şehrin M.Ö. 2. Bin Anadolu Tarihi'ndeki askerî-politik pozisyonu için bir *terminus ante quem* oluşturmaktadır. Bundan sonra, şehrin adına Boğazköy metinlerinde birkaç kere ve sadece dinsel münasebetle rastlıyoruz: KBo IV 13+ I 44' ve KUB XLVIII 99 7'. P.Meriggi'nin WZKM 58 (1962) 77-78'deki görüşüne karşılık, Ḫašsu(wa)'nın (tarihsel kontekste) anılması şimdiye kadar sadece Eski Krallık belgeleriyle sınırlıdır⁵¹. Onun tarafından site edilen fragmen KUB XXIII 20'nin aslında I. Ḫattuşili Yıllıkları'na ait olduğunu artık biliyoruz (CTH: 4.II.C.). O.Carruba tarafından SMEA 18 (1977) 165'de Orta Hitit Çağı'na tarihlenerek işlenen KUB XXVI 83⁵² III 5'deki sonu korunmamış URU^UHaşsu[...] şehir adının da, Ḫaš(š)una ya da Ḫaš(š)uwanta ile tamamlanma olasılığı vardır.

c) Şahıs adları Āškilia ve Zikiltu. I.Ḫattuşili zamanında çok yaygın kullanılan ilk isim, belki burada daha da eski (ve orjinal ?) formuyla geçiyor (bk. ay.18-19 için açıklamalar). Yabancı kaynaklı Zikiltu ise, isimleri biraz değişik vokalizasyon ile belgelenen Alalah VII (Yamhadlı Irkaptum ve Alalahlı Ammitakumma; 17. yy. sonu / 16.yy. başı), I. Ḫattuşili'nin vasalı Tikunan(i) kralı

50. Metin ve tarihlenmesi konusunda bk. en son S.De Martino, AoF 22 (1995) 282-296 (=I.Murşili) ve O.Soyal, AoF 25 (1998, baskıda) (=I. Ḫantili).

51. Bk. H.G.Güterbock, RIA 4, Lfg.2/3 (1973)'de 137.

52. Bu tarihsel karakterli metnin aslında Hititçe-Akkadça kaleme alındığı anlaşılıyor. IV sütuna ait ve yukarı sağa doğru kavis yaparak sütun ayırıcı iki çizginin arasına yazılmış Akkadça [...] *i-li-ia ú-še-l'i* "tanrı[ma] adadım / vakfettim" halinde, tam karşısına düşen III. sütun 13'. satırdaki *nu ku-u-us A-NA ʔU DINGIR*-[...] "*Ve bunları (=ganimetleri) tanrı[m?] fırtına tanrısına* [...]"nın karşılığıdır. Akkadça *šulū(m)* "(tanrıya/tapınağa) adamak, vakfetmek" in Boğazköy'deki kullanımları için bk. Ph.H.J.Houwink ten Cate, *Anatolica* 10 (1983) 97, 103. Bu fiilin Hititçe karşılığı I.Ḫattuşili Yıllıkları'nda ya *pai-piya* "vermek" ya da *peda* "götürmek" şeklinde veriliyor. Aynı şekilde *ú-še-li* yüklemi, yeni keşfedilen I.Tuthaliya'nın zafer kılıcında da yer almaktadır; bk. A. Ünal, Fs N.Özgüç (1993) 729.

Tunip-Teššup (16.yy. başı) ve Alalah IV (ilk evreleri yak. 16.yy. sonu/15.yy. başı)⁵³ dönemi şahısları nedeniyle I. Hattuşili'den Telipinu'ya kadarki bir zaman dilimi içinde yine Eski Hitit Çağı'na denk düşerdi. KBo XVIII 151'deki Zikiltu gerçekten Alalah ile direkt ilişkiye getirilebilirse, metnin I.Hattuşili devrine tarihlenmesi daha uygun olacaktır. Çünkü, Telipinu (ve diğerlerinin) aksine hem Haşšu(wa) hem de Alalah'a karşı seferde bulunan tek kral sıfatıyla sadece I. Hattuşili bilinmektedir.

KBo XVIII 151'in tarihsel zeminde ve Eski Hitit Çağı dahilindeki tasfirleri için ayrıca bk. S.De Martino, OA 28 (1989) 19-20 ve Hethitica 11 (1992) 29-30. En son olarak M.C.Astour, FsD.Young, 226 dip not 96'da, karamsar içeriği nedeniyle KBo XVIII 151'i I.Hattili'nin başarısız bir Suriye seferi ile ilgili görmek istiyor.

d) KBo XVIII 151'in çok eskiliği, fal işlemleri sırasında adı geçen ulûhiyetlerce de destekleniyor. Burada, herhalde matriarkal bir gelenek belirtisi olarak Hatti panteonundan tanrıçalar İnar(a) ve belki de Hılmaşut rol oynuyorlar. İnar(a) "koruyucu tanrıça" sıfatı ile tanınırken, Hılmaşuitt(a) özellikle Eski Devlet Çağı'nda "krallık ideolojisi" sembollerinden birisidir⁵⁴. KBo XVIII 151'deki üçüncü ulûhiyet "göğün (nipišaš) fırtına tanrısı" ise logogram yazımla DIŠKUR (daha yeni DU yerine) verildiğinden arkasındaki okunuş saptanamıyor; bu Hitit/Luvi tanrısı Tarḫu(nt)-, ama pekala Hatti tanrısı Taru da olabilir. Bu vesileyle, Hitit öncesi Kuşşara sülalesine geri giden en eski tarihi belge Anitta Metni'nin de (KBo III 22 öy.2, 20, ay.46, 51, 56, 57 ve dupl.) hem bu tanrıyı (nepišaš

53. Alalah IV katının ilk evresi, kral İdrimi'nin en az otuz sene süren saltanatına denk düşmektedir. H.Klengel, UF 13 (1981) 270'de İdrimi için "erken 15. yy." tarihlemesini yapıyor ki bu tarih, Anadolu'da Eski Hitit Krallık Devri sonlarıdır (yaklaşık Telipinu Çağı). İdrimi'nin, Hititler'e karşı agresif bir politika izlediğini biliyoruz. Bu kral, heykel yazıtı st. 64-80'de, yedi Hitit şehrini zaptedip yağmaladığını, Hititler'in ise buna karşı hiçbirsey yapamadıklarını övünerek anlatmaktadır; bk. M.Dietrich-O.Loretz, UF 13, 206 ve H.Klengel, a.g.y. 277-278. İdrimi'den hemen sonra Alalah, politik-askeri yönden yine bir suskunluk devrine girmiştir.

54. F. Starke, ZA 69 (1979) 47-120.

DİŞKUR) hem de Hattili ulûhiyet ^DHalmaşšuitta'yı andığını hatırlıyoruz -ki bunlar metnin belli başlı tanrılarıdır-. KBo XVIII 151'de yer alan tanrılar hakkındaki yukarıdaki gözlem, sadece Eski Hititçe metinlere özgün "saf Hatti-Hitit panteonu" anma geleneğine de gayet güzel uymaktadır⁵⁵.

Diğer taraftan fal işlemlerinde Hitit kralının yanında bulunan şehirler Hattuš(a) ile Kanniš de Hatti kökenlidir ve burada orjinal isimleriyle temsil edilmektedirler⁵⁶. Metindeki tüm bu baskın Hatti öğeleri, önümüzdeki KIN-falının etnik miliyösünü ele vermektedir ki bu, falın icracısı Hattuš(a)'lı yaşlı kadının (=Aškilia) kökeni ile de sıkı sıkıya bağlıdır. Söz konusu bayanın aslında Hattili olup, Hititçe'yi belki de belli bir aksent ile kullandığını KBo XVIII 151'deki bazı dil özellikleri nedeniyle ciddî şekilde düşünmek istiyorum. Çünkü bu özelliklerin bazıları tüm Boğazköy belgeleri dahilinde sadece önümüzdeki metine aittir ve dilin eksiliğinden çok, değişik bir dialeğe geri gitmektedir: Alışıl gelmiş **nepiš(a)**-ya karşılık **nipiš(a)**- (öy.5)⁵⁷; 3. tekil şahıs geçmiş zamanlı yüklemelerde tenues **paiš** ve **paīt**'e karşılık media **baiš** ve **baīt** (öy.7, 13, ay.19)⁵⁸. Bunun yanında, media **daš/dāš** ve **daiš/dāiš**'e karşılık tenues **taš/tāš** ve **taiš** (öy.3, 5, ay.10, 11 vs.) kullanımları ve istisnasız şekilde konsonant önünde nasal düşmesi **ištarni<n>kaīn**, **išta<n>zanaš** ve **utniya<n>tan** (öy.5, 12, ay. 14, 15) göze çarpan diğer ender özelliklerdir. Anılan ilk üç örnek için burada her ne kadar fonoloji değil, bir işaret kullanımı problemi yer aldığı tartışmasına girilebilirse de (*ni=né* ve *ba=pá* alternasyonları), KBo XVIII 151'deki özel isimlerde Hititçe'ye

55. Bk. A.Kammenhuber, KZ 83 (1969) 283, 284 ve OrNS 41 (1972) 295.

56. Kannis, hititçeleştirilmiş form Nesa'nın alternatifidir. Hem öy.1'deki nisbe eki **-um(n)a-**, hem de 11'deki genitif sonesi **-aš**, diğer şehir isminin de burada Hattice orjinal formu ^{URU}Hattuš ile telaffuz edileceği aleyhinde gözükmemektedir.

57. KUB XLIV 56 öy.8'. satırda belki de A.Kammenhuber'in kabul ettiği gibi gerçekten *ni-pi-ša-az* kelimesi yer alıyor ise de, bu metnin de mümkündür ki Hatti kaynaklı olduğu burada unutulmamalıdır; bk. öy.5 için açıklamalar.

58. Fonetik *p/b* alternasyonunun Hatti dili dahilinde de sıkça izlenen bir durum olduğunun hatırlanmasında yarar vardır, örneğin: *i-ta-a-ba / i-ta-a-pa, ga-az-zi-iḫ-ba-li / ka-a-az-zi-iḫ-pa-li, ba-la / pa-la*.

özgü *a*-temalaştırmaya da özen gösterilmemiş (^DInara yerine ^DInare, ^IZikilta yerine ^IZikiltu) ya da hiç kullanılmamış (^{URU}Kanneš, ^DHalmašut -ki sonuncusu aynı zamanda kelimenin komün cinsini de gözardı ediyor-) olması, yazım alışkanlığından çok fonolojik bir özelliği ele vermektedir⁵⁹. Metin dilinde yansıyan diğer bir Hattice belirtisi, LUGAL-aš **nakki-šet** “kralın, onun müşkülâtı” (öy.3, 6), **hurlaš ulha[lli-š]šet** “Hurrili’nin, onun hücumu” (ay.5) gibi genetivus possessivuslu konstrüksiyonlar da olabilir. Bu tür kullanımlar genellikle Eski Hititçe’de belirlemekte, ve H.Otten-Vl.Soucek tarafından StBoT 8 (1969) 61’de işaret edildiği gibi Eski Hitit Çağı’ndan kaynaklanan kral çifti için ritual CTH 416 pasajlarında özellikle yoğunlaşmaktadır. Bu ritualin Hatti kaynaklı olması kuvvetle muhtemeldir (bk. aşağısı). Sentaktik bakımdan pek pratik olmayan genetivus possessivus kullanımının Hitit Dili’ne özgün bir yapımlı olmasından daha çok, Hattice etkisi taşınması akla daha yatkın geliyor. Çünkü aynı konstrüksiyon Hattice metinlerde sıkça belirlemektedir: tabarnaš **katte ... le-ašah** “kral tabarna’nın, onun kötülüğü”, ^DKatahziwuriš **še-alip** “tanrıça Katahziwuri’nin, onun sözleri” ve ^{URU}Hattušaš **n te-wašhap** “Hattuša’nın, onun tanrıları” gibi⁶⁰.

KIN-falının, Hititlerce kullanılan en eski fal türü olduğu ve Anadolu’dan kaynaklandığı kabul edilmektedir⁶¹. Eski Hitit Devri’nde, bu falın KBo XVIII 151’de olduğu gibi Hattuš(a) şehrinden Hattili bir kadınca açılması, kökeninin nerede aranması gerektiği ve sektörünün o zamanlar hangi etnik grubun elinde

59. Yabancı (mesela Luvi) kökenli icracıların metinlere yansıyan dil özellikleri ve Hititçe’de yaptıkları hatalar için krş. N.Oettinger, KZ 94, 49. Bu konuda ayrıca bk. KBo VIII 66. H. Otten’in MDOG 87 (1955) 24’deki tasvirine göre “*Kissenförmiges Täfelchen mit Beschwörungstext*” (idem, KBo VIII, Inhaltsübersicht [S. V]: “*Gebetsamulet?*”). İşaret formları ve Vs.2’deki ^DISKUR kullanımı açıkça arkaikliği gösteriyorsa da, tabletin kesin tarihlenmesi mümkün değildir. Metnin Hititçesi, neredeyse anlaşılacak derecede yabancı bir fonoloji ve struktur etkisinde kaleme alınmıştır; krş. E.Laroche, CTH 826 “*Étiquette: invocation(?) en hittite barbare*”. Vs. 1’de izlenen ^DUTU-uš-da’ki -ta “seni, sana” için media yazım da ilginçtir.

60. Ayrıca bk. Eski Hitit Çağı’ndan kaynaklanan Hattice-Hititçe bilingue metin KUB XXXVI 110’un Hititçe kısmındaki (ay. sağ sütun 13’) korunmamış Hattice kısımdan tercüme [1] abarnaš **É-ir-šet** “[L]abarna’nın, onun evi”.

61. Bk. en son A.Archi, gypten-Vorderasien-Turfan’da 88 vd.

bulunduğu sorusu için de önemlidir. Sonraları Hitit dinsel hayatında Hatti etkileri gözle görülür şekilde azalırken, daha Orta Krallığın ilk evrelerinden başlayarak ritual, büyü ve bu arada mümkündür ki fal sektörü de Luvi-Hurri miliyösüne ait personelin monopolüne geçmiştir. Bu devirden itibaren kökenleri, uygulayıcıları ve terminolojileri -KBo XVIII 151'deki baskın Hatti karakterinin aksine- özellikle Kizzuwatna kültürü ile sıkı sıkıya bağlı bulunan değişik fal türlerinin ortaya çıkması bunun doğal sonucudur: Orta Hitit Devri'nden kaynaklanan Hurri/Luvi terminolojili SU-falları KBo VIII 55 ve KBo XVI 97 gibi; M.Schuol, AoF 21 (1994) 73 vdd., 247 vdd.

S. De Martino, OA 28, 1 vdd.'daki makalesinde, I.Ḫattušili'nin son yıllarında yoğunlaşan saray entrikalarındaki kraliçe Ḫaštayar(a)'nın büyücü kadınlarla (SAL.MEŠŠU.GI) giriştiği sıkı ilişkileri hatırlatmakta (s.18 vd.) ve bu arada büyücü kadınların mümkün yabancı menşelerine (Luvi ve özellikle Hurri) parmak basmaktadır (s.20 vd.). Ancak bunda, bizim yukarıda teklif ettiğimiz "Hatti orijini" seçeneği dikkate alınmamıştır; aynı şekilde A.Kammenhuber, THeth 7 (1976) 14. Statistlik verilere göre, ritual, büyü ve fal praktisyeni olarak beliren SALŠU.GI unvanlı bayanların genellikle Luvi ve Hurri kökenli oldukları bir gerçektir⁶². Ancak bu gözlem, M.Ö. 14. yüzyıldan itibaren geçerlidir ve SALŠU.GI'nin daha eski devirlerdeki baskın Hatti kültürü ile bir alakasının olmadığı anlamına gelmez⁶³. Hatti kült miliyösünde ender de olsa beliren "yaşlı kadınlar"a H.-S.Schuster, HHB (1974) 45 ve dipnot 159'da parmak basmıştır. Özellikle, baştan sona Hattice pasajlar içeren 950/c'nin⁶⁴ metin kolofonunda bulunan DUB.2.KAM ŠA SAL-Ku-ru-ru SALŠU.GI-aš "Yaşlı kadın Kururu'nun ikinci tableti" notu bu konuda önem taşımaktadır. Yaşlı kadınların Hatti kült

62. A.Kammenhuber, THeth 7, 119-129; ayrıca krş. V.Haas-G.Wilhelm, AOATS 3 (1974) 19 ve dipnot 1.

63. A.Kammenhuber'in, a.g.e. 120 dipnot 210a ve HbOr (Altkleinasiatische Sprachen, 1969) 435'de ileri sürdüğü gibi.

64. Bu, zamanında henüz yayınlanmadık metin (şimdi KBo XXXVII 23) için krş. A.Kammenhuber, HbOr (Altkleinasiatische Sprachen) 435; THeth 7, 120 dipnot 210a; H.-S.Schuster, HHB 34, 45.

milyösündeki aktif rollerini gösteren diğer bir belge ise KUB XX 54+KBo XIII 122 IV 1-10 (// KUB LV 2 öy.5'-7' ve ay.1-5)'dur. Burada önce, saraylı asilzâde (DUMU.É.GAL) ile yaşlı kadın (SALSU.GI) arasında geçen bir diyalog (IV 1-5 // öy.5'-7', ay.1-2) verilmekte, bunu da yaşlı kadının düzdüğü methiyeler (IV 5-10 // ay. 2-5) izlemektedir. Bu iki pasajın Hatti dilindeki bir örneğe geri gittiğini, aynı konuyu işleyen Hattice fragmenler KUB XLVIII 15 öy.7-13 (diyalog), 14-17 (methiye) ve KUB XXVIII 74 ay. sağ sütun 1'-5' (methiye) göstermektedir; bu metinlerin paralelliği için bk. G.F. del Monte, OA 23 (1984) 171 vdd.

III) KBo XVIII 151'deki KIN-falının sistemi hakkındaki izlenimler.

Söz konusu falın nasıl bir sisteme göre işlediği hakkında kesin sonuçlar sunmamız, metnin tam korunmuş halde bulunmaması nedeniyle mümkün değildir. Ayrıca burada, yukarıda da belirttiğimiz gibi karakteristik bir fal metni değil, kısa tutulmuş rapor (-mektup) söz konusudur. Ancak işlemlerde birbirini izleyen gelişmeler arasında içerikçe ilişki kurulup, bunların fal konusunu teşkil eden “kralın kaderi” dahilinde yorumlanması hakkında bazı görüşler sunulabilir kanısındayım. Bunlara değinmeden önce, metnin interpretasyonunun daha belirgin hale gelmesi için KBo XVIII 151'in esas KIN-fallarından ayrılan teknik-stilistik özelliklerini sıralamak yerinde olacaktır. Bu farklar, iki önemli sebepten kaynaklanacaktır:

1) KBo XVIII 151'in ait olduğu devrin eskiliği ve belki de icracısının etnik vasıfları

2) Metnin türünün özelliği, yani burada tam anlamıyla bir fal metninin temsil edilmemesi.

Saptayabildiğimiz hususlar ise şunlardır (Ünal-Kammenhuber tarafından daha önce işaret edilenler, parantez içindeki bibliyografik gönderme ile belirtilmiştir):

a) Başta fal sembolleri ve fiiller olmak üzere yazımlar fonetik şekilde kaleme alınmıştır ve bu nedenle çoğu kez ekonomik değildir (Ünal-Kammenhuber:168 vd.) [1 gereğince].

b) Metinde hiçbir fal sorusu yoktur (Ünal-Kammenhuber:166) [2 gereğince]⁶⁵.

c) Fal işlemleri akışında, esas fal metinlerinde genellikle paragraf sonlarına düşen ara sonuçlar (SIG₅, NU.SIG₅) verilmemektedir. Ancak faldaki gelişmelerden, her paragrafın (Hitit kralı için) olumlu mu yoksa olumsuz mu sonuçlandığı kolaylıkla anlaşılmaktadır (bk. aşağısı) [2]⁶⁶.

ç) Fal metinlerinde paragraflar boyunca devam eden ama uzun süre kesin sonuçsuz kalan sorgulama, işlem ve yorumlara karşılık, burada tabletin sonunda nihayî netice bildirilmiştir. Olumlu çıkan fal sonucu, SIG₅ formülüyle değil, “*kötü şeyin gittiği*” notu ile bildirilmektedir (Ünal-Kammenhuber:173)⁶⁷. Böylece, c ve ç maddeleri uyarınca, fal ara ve nihayî neticelerinin spesifik olarak verilmeyip, tabletin alıcısının yorumuna bırakıldığı sonucu çıkarılabilir⁶⁸ [2].

d) Kötü korunmuş, daha yeni çağlardan kaynaklanan KUB XLIX 79 dikkate alınmazsa, icracısının ağzından fal sonucunun bildirildiği tek KIN-falıdır (bk. ay.18-19 için açıklamalar) [1 ya da 2?].

e) Diğer KIN-falı örneklerinde kalkma eylemi (arâi-/GUB) sadece tanrılar ve ulûhiyetlere aitken, KBo XVIII 151'de bu diğer elemanlarca da (Ziki<1>tu, **hurla-**, Āškilia vs.) yapılmaktadır [1 ya da 2?].

65. Ayrıca bk. yukarıda dipnot 4.

66. Ünal-Kammenhuber:166-167'de ise bu özelliği KBo XVIII 151'deki falın eksikliğine bağlıyorlar.

67. Buna karşılık diğer fal raporu KBo XVIII 142 olumlu fal sonucunu alışılabilir SIG₅ ile vermektedir.

68. Uzaktan gönderilen fal işlemi ya da sonucu hakkında son sözün alıcıya ait olduğunu KBo XVIII 140 öy.3'vdd. şu not açıkça göstermektedir: “*Bak, falı gönderdik. (Konuyla) alakadar ol: (Onu) ister kabul et, ya da her nasılsa!*”; bk. H.G.Güterbock, KBo XVIII *Inhaltsübersicht* (s.VI).

f) “Kalkmak” eyleminin karşıtı **natta arāi-** “kalkmamak” fal işlemi terimi olarak sadece burada belgelenmektedir ve daha yeni tradisyonda, herhalde tasarruf amacı ile ve fal stenografisindeki gelişme sonucunda özellikle belirtilmeye gerek görülmemiştir [1].

g) Sadece bu falda beliren pasif (olumsuz) semboller: **arši-**, **harka-**, **ištarnikai-**, **it[aluš i]štazanaš^{ME.EŠ}** (çoğul akusatif), **nakki**, **pituliya-**, **(hurlaš) ulhali**, **utniyatan uštul** (Ünal-Kammenhuber:169 vd.) [1].

h) İlk defa burada belgelenmek üzere fal icracısı, fal işlemleri dahilinde bizzat aktif sembol görüntüsü ile belirmektedir (bk. ay.18-19 için açıklamalar) [1].

i) Aktif semboller **nipišaš** ^DIŠKUR ve ^{URU}Hattušaš ^DInare sadece bu metne aittir; diğer KIN-fallarının -genel terim DINGIR.MEŠ dışında- aynı işlevli belirli tanrıları olarak ^D/GIŠDAG, ^DMAḤ, ^DU, ^DUTU AN^E, ^DUTU MĒ vs. tespit ediliyor (Ünal-Kammenhuber:170) [1].

j) Diğer KIN-fallarında rastlanmayan eylemleri işaret eden bileşik fiil (Verbum compositum) kullanımları: **parā pita-** “iletmek, havale etmek” (öy.4, 10, (15), ay.(6), 17), **arḥa tuḥš-** “kesip atmak” (ay.8), **parā pai-** “ilerlemek” (ay.12) (Ünal-Kammenhuber:169) [1 ya da 2?].

k) KBo XVIII 151'in ilk iki paragrafında tespit edileceği gibi, §§ 1-2 içerikçe birbirine bağlı, buradaki fal gelişmeleri de birbirinin devamıdır (şema: olumsuz atak ==> olumlu kontra atak/savunma). Bu, kısmen korunmuş §§ 3-4 ve §§ 5-6 için de geçerli olabilir [1 ya da 2?].

l) Burada tekrarlanmalarına gerek olmayan sintaktik ve stilistik farklılıklar (Ünal-Kammenhuber:167 vd.) [1 ya da 2].

KBo XVIII 151 tümüyle Hitit kralının, ve bu arada “(kutsal) taht” ile temsil edilen hükümdarlığının kaderini ilgilendirmektedir.

Ancak dikkati çeken nokta, kralın kaderi ile ilgili olarak alınıp-verilen pasif sembollerin hemen hepsinin -anlamları bilinmeyen birkaçı dışında- olumsuz nitelik taşımasıdır. İki istisna “[...]’nın iyiliği” (ay.8) ve “(kutsal) taht” (ay.9) da kralın karşısındaki aktif semboller tarafından yine onun aleyhinde kullanılıyor. Tüm fal boyunca, düşman aktif sembollerin (Zikiltu, *hurla-*, *Haşsu(wa)?*, *italu-*, [...?](-)aršinī ülkesi’ kralı, x[...] *š/gatuma?* şehri) krala karşı takındığı ofensif pozisyon genellikle, ayağa kalkılıp olumsuz pasif sembollerin alınarak kralın aleyhinde tanrılara havale edilmesi (**arāi-** / **tā-** / **parā pita-**; öy. 3-4, 8-10, 14-[15?], ay. 14-17) şeklindedir. Bunun dışında, yine kralın aleyhindeki gelişmeler -bিরer defa olmak üzere- “[...]’nın iyiliği”nin “kötü” tarafından kesilip atılması (ay.8) ve düşmanın (kutsal) tahtı alıp, sıkıntıyı kral çifti önüne koyarak tanrılara doğru ilerlemesidir (ay. 9-12). Tüm bu olumsuz eylemler her defasında başta tanrılar olmak üzere kralın yanında bulunan öğeler tarafından etkisiz hale getirilmektedir ki, bu nedenle falın baştan sona “kötüye karşı kralın savunulması” kompozisyonu gösterdiğini söyleyebiliriz. Şimdi, KBo XVIII 151’de tasvir edilen fal gelişmelerini bir şema dahilinde gözden geçirelim:

- § 1 a) Sembolik eylem: (Düşman) Ziki<1>tu kalkıyor, kralın aleyhindeki şeyi alıp tanrılara havale ediyor.
- § b) Yorum: Düşman, tanrılardan kralın kötülüğünü diliyor.
- c) Falda beklenen ara sonuç (metinde verilmiyor): [Kötü-kötüyü-iyiye==>] **Olumsuz**⁶⁹
- § 2 a) (Kralın yanındaki) göğün fırtına tanrısı kalkıyor, olumsuz şeyleri alıp Zikiltu’ya (geri) veriyor.
- b) Düşmanın dileği tanrı tarafından geri çevriliyor.
- c) [İyi-kötüyü-kötüye==>] **Olumlu**
- § 3 a) (Düşman) Hurrili kalkıyor, olumsuz şeyleri alıp tanrılara havale ediyor.

69. Bu şema, Archi:121-122’de “*risultati sfavorevoli*” altında verilen “(simbolo) *n(egativo) – n – (simbolo) p(ositivo)*” denklemi ile identiktir.

- b) § 1.b gibi.
- c) § 1.c gibi. **Olumsuz**
- § 4 a) (Kralın yanındaki) Hattuša şehrinin “koruyucu tanrıçası” Inare kalkıyor, olumsuz şeyleri alıp Hurrili’ye (geri) veriyor.
- b) § 2.b gibi.
- c) § 2.c gibi. **Olumlu**
- § 5 a) (Düşman) [x] kalkıyor, olumsuz şeyi alıp [tanrılara havale] ediyor.
- b) § 1.b gibi.
- c) § 1.c gibi. **Olumsuz**
- § 6 a) (Kralın yanındaki) [x kalkıyor?], olumsuz şey(ler)i [alıp] Haššu(wa) şehrine [(geri?)] veriyor.]
- b) § 2.b gibi.
- c) § 2.c gibi. **Olumlu**
- § 7 a) (Kralın yanındaki) Kanneš şehri kalkmadan olumsuz şeyleri alıp “kötü”ye götürüyor.
- b) Olumsuz şeyler (kraldan) uzaklaştırılmaya çalışılıyor.
- c) [İyi-kötüyü-kötüye ==>] **Olumlu**
- § 8 a) (Kralın karşısındaki) “kötü” olumsuz şey(ler)i alarak “[ü]lkenin? iyiliği”ni kesip atıyor.
- b) § 7'deki Kanneš'in girişimi “kötü” tarafından etkisiz hale getiriliyor.
- c) [Kötü-iyiye-kötü eylem] **Olumsuz**
- § 9 a) (Düşman) [...?] (-)aršinī ülkesi? kralı, hükümdarlık sembolü (kutsal) tahtı alarak sıkıntıyı kral çiftinin önüne koyuyor ve tanrılara doğru ilerliyor.
- b) Kral çifti için tahtlarını kaybetme tehlikesi beliriyor.
- c) [Kötü-iyiye-kötü eylem] **Olumsuz**
- § 10 a) (Düşman) x[...]š/gatuma? şehri kalkıyor, olumsuz şeyleri alıp tanrılara havale ediyor.

b) § 1.b gibi.

c) § 1.c gibi. **Olumsuz**

§ 11 a) (Kralın yanındaki) bayan Āškilia kalkıyor ve “kötülüğün” gittiğini bildiriyor.

b-c)Kral için **olumlu** fal sonucu.

§ 1-6 arasında istisnasız belli bir şemayı takip eden fal gelişmelerinin, §7'den itibaren değişik bir kompozisyon gösterdiğini görüyoruz. §1, §3 ve §5'e paralel şekilde yine olumsuz bir elemanın “kalkmalı” eylemi beklenirken, bu sefer §7'de Hitit kralının yanındaki Kanneş şehrinin, falın o evresine kadarki diğer elemanların “kalkma” eylemlerine karşılık metinde ilk defa olarak “kalkmadan” yaptığı eylemleri yer alıyor. Bu noktadan itibaren, yani Kanneş'in girişiminin görünüşe göre “kötü” tarafından etkisiz hale getirilmesiyle, falın akışı kralın (ve kraliçenin) kaderi aleyhinde kritik bir görüntü arzietmekte ve bu da metnin tansiyonunu arttırmaktadır. §1-6'da tüm olumsuz gelişmeler kralın tarafını tutan elemanlarca derhal etkisiz hale getirilirken, §8-9'daki ardarda düşman girişimleri bu sefer kral cephesinden hiçbir savunma ile karşılaşmamaktadır. Bu arada, düşmanların da eylemlerini artık “kalkmadan” yaptıkları dikkati çekiyor. Bunun, Kanneş şehrinin “kalkmaması” ile ilişkili ya da onun sonucu olduğu düşünülebilir. Tabletın sonuna yaklaşılrken, §10'dan itibaren fal işlemleri yine klasik görüntüsüne kavuşuyor: Düşman kalkıp, olumsuz şeyleri tanrılara havale ediyor. Metin başındaki paralellığe dayanılardan söz konusu eyleme karşılık savunma amacı ile bir tanrının kalkması beklenirken, bu iş takibî paragrafta sürpriz şekilde bir insan, yani bayan Āškilia tarafından gerçekleştiriliyor⁷⁰. Ayrıca falcı Āškilia, tanrıların aksine, olumsuz şeyleri düşmana geri vermeyip, kötülüğün gittiğini söyleyerek

70. Ashında yaşlı kadın Askilia fal işlemleri sırasında tanrılar ile kral arasında aracı kişi olduğundan, kendisine burada tanrıların dünyevî temsilcisi sıfatıyla bakılacaktır. Bu nedenle onun tanrılar adına eylemde bulunması pek yadırganacak bir durum değildir. Eski Hititçe Puhanu Kronik KBo III 40'da da, metnin yazdırana Puhanu, fırtına tanrısı ile Hitit kralı arasında bir nevi habercilik yapmakta ve fırtına tanrısının “kralı artık desteklediği” (fal⁷) haberini vermektedir (ay. 9'-11'); bk. O.Soyсал, Hethitica 7, 202, 218, 249 dipnot 249 ve Hethitica 14 (baskıda).

nihayî ve Hitit kralı için olumlu fal sonucunu bildiriyor. Bu farklı durum büyük olasılıkla, tabletin sonuna yaklaşılmasının neticesidir: Yazım için fazla yer kalmadığından, fal işlemi uzatılmadan bitirilmekte (ya da uygun bir şekilde kesilmekte) ve sonucu bildirilmektedir. Önümüzdeki falda nihayî ve “mutlu” sonucun neredeyse milimetrik hesaplamayla pek küçük bir tabletin son satırında elde edilmesi, KBo XVIII 151'in kral lehinde sonuç vermek üzere bir takım icracı manipülasyonlarına uğramış olabileceğini düşündürse de, fal işlemlerinin orjinal kayıtlarından temize çekilip -mümkündür ki kısaltılarak- KBo XVIII 151'de bir rapor haline getirilmiş olması da ihtimal dahilindedir.

KBo XVIII 151'de, göğün fırtına tanrısı ve Hattuş(a) şehrinin koruyucu tanrıçası Hitit kralının düşmana karşı savunmasını bizzat yaptıklarından ve daha önemlisi fal da olumlu bittiğinden, planlanan mümkün bir sefer için “ilahî onay” gelmiş demektir. Bu nedenle, KBo XVIII 151'deki fal için “güven, moral falı” gibi bir niteleme yanlış olmayacaktır⁷¹. Her ne kadar fal pratiklerinde farklılıklar gösterebilir de, Mezopotamya geleneğinde aynı amaçlı “içorgan falları” çok yaygındır ve bu türün Asurca teknik terimi *šir ta/ikilti* “güven, yüreklendirme falı”dır⁷².

Burada altı çizilmesi gereken son konu, KBo XVIII 151'de kralın selâmeti için yapılan işlemlerde hakim olan düşünce tarzı ve uygulanan pratiktir: Genellikle düşmanların yolaçtığı olumsuz durum ve şeyler, tanrılar aracılığı ile kraldan uzak tutulmaya çalışılmakta ve bunlar yine düşmanlara iade edilmektedir. Benzer kompozisyonlara, Eski Hitit Çağı'ndan kaynaklanan kral çifti için ritual (CTH 416) pasajlarında rastlıyoruz. Ritual, H.Otten-VI.Souček, StBoT 8 ve E.Neu, StBoT 25 (1980) 4 vdd., tarafından işlenmiştir. İlgili metin yerlerinin çevirisini, kolay

71. Böyle bir fal çeşidi, daha sonraki çağlarda seferlerin güzergahını ve diğer ayrıntılarını saptamak (KUB V 1) ya da “yıllık düşman cephelerini” belirlemek (KBo XXII 264) amacıyla Hititler tarafından açılan lojistik-stratejik karakterli fallardan tabîki ayrı tutulacaktır.

72. Bu konuda bk. M.Weippert, ZAW 84 (1972) 466, 467, 472, 474 ve 484.

izlenmesi gayesi ile E.Neu'un çalışmasındaki numaralandırmaya göre aşağıda tekrar sunuyorum:

StBoT 25 nr. 3 III 10-13 // **nr.4** III 10-13 // **nr.6** III 3'-5': "Ey güneş tanrısı ve fırtına tanrısı! Bak; kral, kraliçe ve Hattusa'daki çocukları için onların hastalıklarını, cinayetlerini, kötülüklerini (ve) korkma sebeplerini (toprağa) gömdüm. Onlar tekrar yukarı gelmesin. (Ey tanrı), sen onları düşman(lar)a götür!"

StBoT 25 nr.3 IV 2-4: "[...ko]rkunç şeyi, kötüyü, hastalığı, dinsel kirliliği [a]ldım. Onlar] geri dönmessin. (Tanrılar?) onları düşmanlar[a] götürsün!"

StBoT 25 nr.7 IV⁷ 5'-10': "[Bak⁷³]; kral ve kraliçeden acıyı, ızdırabı ve sıkıntıyı [ald]ım. Onların sandalyesinden, yatağından, kalbinden, [be]deninden aldım. G[öğ]ün güneş tanrısı, [... tanrısı], yerin güneş tanrıçası, sizler [de kral] ve [k]raliçenin [...], acıyı, ızdırabı, [...] alın [ve onları düşman(lar)a⁷ v]erin!"

Söz konusu ritual, StBoT 8, 103 vdd. (özellikle s.107) belirtildiği gibi açıkça Hatti kültü etkilerini göstermektedir. Diğer benzerlikler yanında, sıkça tekrarlanan "kötü şeylerin alınması/uzaklaştırılması" motifi de, yine Hatti kökenli Telipinu efsanesi (CTH 324), Saray temeli atma rituali (CTH 414), ve belki de Hutusi rituali (CTH 732)'ndeki "kötülüğü saptırma büyüleri"nin yer aldığı majik pasajları hatırlatmaktadır⁷³. Bu makalenin konusu olan KBo XVIII 151 de temelde aynı motif üzerine kurulduğundan, yukarıdaki tüm metinler ile beraber aynı Hitit öncesi kültürün ürünü olarak kabul edilecektir.

73. **Kral çifti rituali:** StBoT 25 nr.3 I 11'-13' (//nr.4 I 6'-8'), IV 14-15 (//nr.4 IV 10), IV 30-31 (//nr.4 IV 26-27), IV 39-40 (//nr.4 IV 35-36), nr.4 II 5'-7' (//nr.5 II 10-12// StBoT 26 nr.151 II 3'-5'); **Telipinu efsanesi:** KUB XVII 10 III 9-12, KUB XXXIII 1:9'-12'; **Saray temeli atma rituali:** KUB XXIX 1 II 18-22 (// KUB XXIX 2 II 10'-13'), 32-38; **Hutuşi rituali:** KUB XXVIII 63 sol sütun 1'-7', KUB XXVIII 82 II 14'-15', 26', 28'-31'. satırlardaki Hattice büyü dualarında önce "kral tabarna" ve sonra ya **u_ašah alēp** "kötü diller/sözler" ya da ardarda **lē_ašah** "onun kötü şeyi" anılıyor (H.-S.Schuster, HHB 30 ve dipnot 109). Bu konuda ayrıca bk. H.Otten-VI.Soucek, StBoT 8, 107; Ünal-Kammenhuber:169 dipnot 32; F.Starke, ZA 69, 88 ve dipnot 85; M. Giorgieri, RIL 124 (1990) 270-271, 273-275 ve SMEA 29 (1992) 84-86.